

NAZAN BEKİROĞLU

ŞAİR

NIĞÂR

GÜFTESİ GARPLI

HANIM

BESTESİ ŞARKLI

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	11
GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ VE GENİŞLETİLMİŞ YENİ BASKIYA DAİR	13
1998-2023 ARASINDA BİR ÖNSÖZ	17
GİRİŞ: NİGÂR HANIM'IN GÜNLÜKLERİ	27
I. BİR HAYAT OLARAK NİGÂR HANIM	
AİLE ÇEVRESİ VE DOĞUMU	41
Babası: Macar Osman Paşa	41
Annesi: Emine Rifati Hanım	52
Kardeşi: Ali Osman.....	56
Doğumu.....	58
“MUKADDERÂT”	58
Çocukluk Cenneti	58
Evlilik	60
Mehmed İhsan Salih Bey	62
İLK DÖNEM GÜNLÜKLERİ.....	69
Ortak Metin	70
Efsûs ve Parlayan Yıldız	73
Münir.....	79
Salih Münir Bey (Paşa)	81
Cevad Han	86
İlk Boşanma	89
Marquis Carlotti	91
GÜNLÜKLERDE EKSİK YILLAR.....	100
İhsan Bey'le İkinci Evlilik	100
Ebeveyn Ölümü	103
İkinci Dereceden Şefkat Nişanı ve II. Abdülhamid	108
İlk Seyahatler	112
Meşrutiyet	114

SON DÖNEM GÜNLÜKLERİ 117

Büyük Seyahat ve Ameliyat.....	118
Salih Keramet.....	120
Balkan Harbi.....	122
Yeniden Evlilik Niyeti.....	123
Ortak Metin.....	126
I. Cihan Harbi.....	129
Kaht ü Galâ.....	129
Francala ve Pirinç.....	132
Temin-i Maîşet Korkusu ve Naciye Sultan'dan Maaş.....	136
Değişen İstanbul.....	139
Ulaşım Sıkıntısı.....	140
“Askercikler Ölmesin”.....	141
Hilâl-i Ahmer Cemiyeti.....	142
Cemiyet-i Hayriye-i Nisvâniye.....	144
Müdâfaa-i Milliye Osmanlı Hanımlar Cemiyeti.....	144
Esirgeme Derneği.....	146

SON YIL 147

Birinci Dereceden Şefkat Nişanı Hevesi.....	147
Dr. Karl Knöpflmacher'in Hâtırası.....	148
Rüşdi Bey.....	151
Ölüm Saplantısı.....	155
Baş Edilemeyen Yalnızlık.....	156
Son Şiir ve Tifüs.....	162

**II. SOSYAL VE KİŞİSEL BİR PORTRE OLARAK
NİGÂR HANIM****SOSYAL PORTRE..... 177**

Ev.....	177
Taksim-Tünel Hattı.....	177
Büyükkada'daki Yazlık.....	179
Divanyolu'ndaki Konak.....	180
Rumelihisarı'ndaki Yalı.....	181
Nişantaşı'nda Taş Konak.....	183
Osman Bey Gazinosu.....	187
İç Mekân.....	188

Yeme İçme Âdetleri.....	192
Salı Kabulleri ve Edebî Salon	195
ÇEVRE	201
İnsan İlişkileri	201
Çevrenin Mahiyeti ve Kaynakları	204
İKİ YAZI ALBÜMÜ	206
Hâtırât.....	207
Albüm-i Edibe.....	212
ŞAHİS KADROSU	215
Majisküller	216
Aile	218
Komşu ve Ahbâb	220
Askerî ve Sivil Bürokratlar ve Aileleri	237
Ekalliyet, Levanten Ve Ecnebler	252
Sefaret Erkânı	263
Macarlar	270
Doktorlar ve Diğer Meslek Erbabı	288
Edebiyat ve Kültür Dairesi.....	294
Müzişyenler	365
Ressamlar	378
Fotoğrafçılar	381
Ecnebi Hükümdarlar	382
Osmanlı Hânedanı	385
Mısır Hânedanı	409
Hizmetkârlar	412
KİŞİSEL PORTRE, ROMANTİK BİREY	423
Ağlayan Kadın.....	423
Kaderden Şikâyet, Ölüm Saplantısı, İntihar Arzusu	424
Hastalık Şikâyetleri ve Tedavi Yöntemleri.....	426
Diğer Karakter Özellikleri.....	431
DOĞU İLE BATI ARASINDA.....	433
Oryantalist Algı	434
Giyim ve İmaj	437
Yaşamak-Feracede Bir Nigâr Tarzı	441
Çarşaf ve Örtünme	444

Dikiş Nakış ve Tutumluluk	446
Saat, Mücevher ve İtiryat Merakı	450
Mesîre Yerleri, Mehtap Sefâları.....	452
Sinema, Tiyatro	455
Mûsikî Dünyası	457
Resim, Portre, Fotoğraf.....	474

III. BİR SAIR OLARAK NIGAR HANIM

YAZI SERÜVENİ.....	483
Yazmanın Anlamı	483
On Dört Yaş Şiiri, Dönem ve Kadın İmzaları	486
Bir İmzanın Oluşumu: “Nigâr binti Osman”	490
EĞİTİMİ	492
Pansiyon (Pensionnat).....	493
Konak Eğitimi	494
Sekiz Lisan.....	497
ÜZERİNDEKİ ETKİLER VE EDEBÎ TERCİHLERİ	499
Divan Edebiyatı, Fuzulî ve Nedim	499
Tanzimat Edebiyatı	501
Ahmed Midhat Efendi	502
Recaizade Mahmud Ekrem	503
Abdülhak Hamid [Tarhan]	507
Servet-i Fünûn Edebiyatı	509
Tevfik Fikret, Cenab Şehabeddin	509
Millî Edebiyat	512
ROMANTİZM.....	513
Alfred de Musset	513
Alphonse de Lamartine	515
Okuma Dünyası	516
Okuma Listesi	518
ESERLERİ	521
Efsûs I (1. baskı)	522
Efsûs I (2. baskı)	531
Efsûs II	531
Nîrân	536

<i>Aks-i Sedâ</i>	539
<i>Safahât-ı Kalb</i>	541
<i>Elhân-ı Vatan</i>	545
ÖLÜMÜNDEN SONRA YAYIMLANMIŞ /	
HİÇ YAYIMLANMAMIŞ ESERLERİ	549
<i>Tesir-i Aşk</i>	549
<i>Girîve</i>	552
“Korktuğuma Uğradım”	553
<i>Metin Nigâr Yazması</i>	554
BAZI GAZETE VE MECMUALARDA NİGÂR HANIM	555
<i>Mürüvvet</i>	556
<i>Parça Bohçası</i>	557
<i>Hanımlara Mahsus Gazete</i>	558
<i>Servet-i Fünûn, Pul Mecmuası ve “Üryân Kalb”</i>	560
<i>Kadınlık/Kadın Duygusu ve Yaygın Bir Hata</i>	561
<i>Edebiyât-ı Umûmiye Mecmuası</i>	562
TEMALAR VE FİKİRLER.....	563
<i>Aşk</i>	564
<i>Tabiat</i>	572
<i>Ölüm ve Yaşam</i>	585
<i>Kadın, Aile, Çocuk ve Eğitim</i>	600
<i>Vatan Ve Millet Sevgisi</i>	616
<i>Din</i>	623
<i>Seyahat</i>	625
<i>Resim ve Fotoğraf</i>	629
<i>II. Abdülhamid ve Mehmed Reşad</i>	630
“Halk Tabakası”	632
TARİHLİ ŞİİRLER VE GÜNLÜK	636
<i>Yaşanmışın Şiirleştirilmesi</i>	636
<i>Efsûs I’deki (2. bsk.) Eşleşmeler</i>	638
<i>Efsûs II’deki Eşleşmeler</i>	638
<i>Aks-i Sedâ’daki Eşleşmeler</i>	644
<i>Kitap Dışı Metinlerdeki Eşleşmeler</i>	645
ŞİİR DİLİ VE ÜSLÛBU.....	648
<i>Dil</i>	648

Dilin Yetersizliđi, “Kusurlu” Dil	650
Söz Varlığı ve İmajlar	654
Edebî Sanatlar.....	656
Tazmin, İktibas (Alıntı) ve Montaj	657
“Küçük Şeyler”, Tahkiyeli Şiir ve Manzum Hikâye.....	664
NESİR DİLİ VE ÜSLÛBU	666
“Lantern Majik”	669
Nesir Türleri	670
ÇEVİRİ ÜSLÛBU	672
ŞEKİL ÖZELLİKLERİ	674
Vezin	675
Kafiye, Redif ve Diğer Fonetik Ahenk Unsurları	678
NAZIM ŞEKİLLERİ	679
Nazım Birimi.....	679
Eski-Yeni Bireşimleri.....	681
I. Eski Edebiyata Ait Nazım Şekilleri	684
II. Yeni Edebiyata Ait Nazım Şekilleri.....	689
A. Batı Edebiyatı Nazım Şekilleri.....	690
B. Serbest Düzenli Nazım Şekilleri.....	690
ARA NESİL VE NİĞÂR HANIM.....	692
ETKİSİ, ŞÖHRETİ VE UNUTULMASI.....	698
SONUÇ OLARAK NİĖÂR HANIM.....	706
KAYNAKÇA	709
DİZİN	725

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
Akt.	Aktaran
bkz.	bakınız
bsk.	baskı, basım
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
dn.	dipnot
Ed.	Editör
H.	Hicrî
Haz.	Hazırlayan
HMG	<i>Hanımlara Mahsus Gazete</i>
KE	Kânûnievvel
KS	Kânûnisânî
no.	numara
R.	Rumî
RA	Rebîyülâhir
RE	Rebîyülevvel
s.	sayfa
t. y.	tarih yok
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TE	Teşrînievvel
TS	Teşrînisânî
TT	Taha Toros (Arşivi)
vd.	ve devamı
y. y.	yer yok
Yay.	Yayınevi, Yayınları

GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ VE GENİŞLETİLMİŞ YENİ BASKIYA DAİR

Şâir Nigâr Hanım üzerine günlükler tamamen okunarak hazırlanmış akademik hiçbir birikimin bulunmadığı bir dönemde doçentlik çalışması olarak hazırladığım (1995) ve yayımladığım *Şâir Nigâr Hanım*'dan¹ (1998) sonra, yirmi beş yıl içinde Nigâr Hanım hakkında -ciddiyetten mahrum magazinel denemeleri bir tarafa bırakırsak- akademik tezler yapıldı, bilimsel makaleler yayımlandı, toplantılar düzenlendi; neticede, Nigâr Hanım unutulmuştan kurtuldu. Onun bir kez daha unutulmayacağı kanaatindeyim; çünkü bir monografi olmakla sınırlı başlangıç çalışmamın ardından edebiyat bilimi kadar farklı disiplinler ve yöntemler doğrultusunda yapılan araştırma ve incelemeler Nigâr Hanım'ın bugün daha da anlam kazanan çok yönlü kimliğinin göz ardı edilemeyecek mahiyette olduğunu gösterdi.

Son yıllarda, Zeynep Berktaş tarafından yeni harflerle iki cilt olarak yayımlanan *Günlük*'ün (2021, 2023) Önsöz ve bilgi notlarını yazarken kendimi yeniden Nigâr Hanım'ın dünyasında buldum. Bu süre içinde daha evvel üzerine eğilemediğim meseleler için daha fazla mesai harcayabildim. Taha Toros'un ki başta olmak üzere kişisel arşivlerin, çok sayıda gazete ve dergi koleksiyonunun, aralarında Nigâr Hanım'ın iki yazı albümünün de bulunduğu eserlerin dijital

1 Nazan Bekiroğlu, *Şâir Nigâr Hanım*, İletişim Yay., İstanbul 1998; aynı kitap: Timaş Yay., İstanbul 2008.

ortama aktarılmış olması yirmi beş yıl önce ümitsizce kovaladığım bilgi ve belgelere kolayca ulaşmamı, yenilerini fark etmemi sağladı. Tazelenen ünsiyetimiz esnasında Nigâr Nigâr Alemdar'ın arşivindeki çok sayıda kartpostal, fotoğraf ve belgeyi pozlama imkânı buldum, en önemlisi; aynı cömert arşivden Nigâr Hanım'ın yayımlanmamış bir kitap yazmasına ulaştım. Bunca yeni bilgi ve belge bende kendi çalışmamı gözden geçirerek takviye etmek, deneme üslubundan ve duygusal yorumlardan arındırmak, 2008 baskısına geçerken -dijital kopya teknolojisinin azizliği- zuhur eden çok vahim hatalardan kurtarmak, kısacası çekidüzen verilmiş nihai bir çalışma hazırlamak ihtiyacını doğurdu. Neticede, gözden geçirilmiş ve genişletilmiş bu yeni baskıyı gerekli kılan hususlar iki başlık altında toplandı: Yeni kaynaklar, eski kusurlar. Bununla birlikte, 1998-2023 arasında gelişen bir bilinçle kaleme alınan yeni baskı, Nigâr Hanım'a yaklaşım çerçevesinde ilk baskının monografik evreninde kalma niyetindedir ve bu sebeple -eksik ve hatalarımı görmemi sağlayanlar dışında- Kaynakçası akademik yayınlar itibarıyla özellikle güncellenmemiştir.

Bu çalışmanın ilk baskısında, her anlamda yol gösterici olan Hocam Orhan Okay başta olmak üzere şöyle bir teşekkür listesi çıkarmam gerekmişti: Belkis İbrahimhakkıoğlu, Fatma Karabıyık Barbarosoğlu; mesai arkadaşlarım Mevhibe Coşar, Ali Akar, Kemal Üçüncü, Naci Önal, Ahmet Hilmi İmamoğlu ve Enver Okur; ellerindeki bilgi ve belgeleri esirgemeyen, kimi eski dost kimi yüzünü bile görmeden iletişim kurduğum akademisyenler İsmail Kara, Hayriye Kabadayı, Şefika Kurnaz, Celile Ökten, N. Hikmet Polat, Alâaddin Karaca, Ali İhsan Kolcu, Erdoğan Erbay, Mustafa Parlak; arşivinden ve sohbetinden yararlanma imkânı tanıyan Taha Toros, yazışma yoluyla olsa da kimi problemlerime çözüm getiren Macar Türkologlar İmre Baski, Mária İvanics; Nigâr Hanım'ın kendi ailesinden Selma Onat (Şâir Nigâr Hanım'ın torunu, Münir Nigâr'ın kızı), Nigâr Nigâr Alemdar (Şâir Nigâr Hanım'ın torun çocuğu, Feridun Nigâr'ın torunu, Fıtrat Nigâr'ın kızı).

İlk baskının teşekkürâtı sabit kalmakla birlikte şimdi bunların bazısını tazelemem, onlara yeni teşekkürler ilâve etmem gerekiyor. Her şeyden önce iki baskı arasında kaybettiğim ve yokluğunu derinden hissettiğim iki ismi bu kez rahmetle anarken Aziz Hocam Orhan Okay ve Sevgili Selma Onat'ın bu şükran ve özlemi hissediyor olduğunu ümit ederim.

Onca yıl üzerine tecdid-i ülfet ettiğimiz Nigâr Nigâr Alemdar ise arşivini aynı cömertlikle açmanın yanı sıra, kendi aile kitabını hazırlarken ulaştığı belgelerin heyecanını paylaşmama izin verdi; bilgi, aramızda Edip Cansever'in "Yerçekimli Karanfil"i gibi devretti. Kendisine duyduğum saygı ve sevgi, ilk baskıda ettiğim teşekkür tazelandı, derinleşti.

İsmail Kara eski harfli bazı kelimelerin okunuşu için müracaat ettiğim ilk kişi oldu. Eski öğrencim, şimdi kendisi de bir Profesör olan Mevhibe Coşar bu baskı esnasında da benden hiç kurtulamadı. Miraç Tosun, Osmanlı arşiv belgelerine ulaşmamı sağladı. İtalyan tarihçi Antonio Varsori 1890'lara ait İtalyan diplomatik belgelerini tarayarak ulaştığı bazı bilgileri lütfetti. Liszt Enstitüsü Macar Kültür Merkezi Müdürü Gabor Fodor, Macarcadan bazı çevirileri üstlendiği gibi Macarca makale ve arşiv belgeleri temin etti; Macar Türkolog Szonja Emese Schmidt de bilgisini esirgemedi.

Bu çalışma esnasında çeviri desteği veren pek çok isimle çalışma mutluluğuna da eriştim. Hepsine ilgili dipnotlarda ayrı ayrı teşekkür edilmiştir; ancak Fransızca metinler için Gizem Olcay'a, İtalyanca metinler için Burcu Yılmaz'a, Almanca metinler için Karin Oral'a; Farsça bir metin için Saye Zibande'ye, Yunanca bir metin için Aylin Koç Giannopoulos'a duyduğum teşekkürü burada da beyân etmek isterim.

Fahrî asistanım Büşra Burcu Arslan, kaynak temini hususunda engel tanımayan azmiyle İstanbul'daki elim kolum oldu. Türkçe Eğitimi alanında çalışıyor olmasına rağmen içinde sahil bir edebiyatçı ruhu taşıdığına inandığım "son asistanım" Nurbanu Kansızoğlu ise olanca desteğinin yanı sıra, Nigâr Hanım'ın büyüüne kapılarak izini sürdüğü Marquis Carlotti'nin bir fotoğrafını görmemi bile sağladı.

Zeynep Berktaş kendi çalışmasıyla beni yeniden Nigâr Hanım'a döndürdü, kapak tasarımını her zamanki gibi Ravza Kızıltuğ hazırladı. Sevgili editörüm Seval Akbıyık Erdoğan, yayıncım Osman Okçu ve Timaş Yayınları'nın bütün çalışanları, itiraf etmeliyim ki yirmi beş yıl öncesine göre çok daha yorucu geçen bu süreçte hep yanımda oldular.

Hepsine fazlasıyla teşekkür borçluyum.

Son olarak, akademik çalışmada ailesine teşekkür edenler kervanına ben de katıldım. İlk teşekkür Nigâr Hanım'ın konağının konumunu tespit etmeye çalışırken benden daha fazla dedektiflik gösteren, daha iyi harita okuyan ve bunaltıcı ağustos sıcaklığında, Rumeli Caddesi'nin gürültüsü patırtısı arasında "o eve" karşı oturduğumuz kırık dökük bir çay masasında son noktayı koyan büyük kızım Leylâ Didar'a: "İşte! Burası!" İkinci teşekkür ise, Osman Paşa'nın valsi "Macaristan Hâtırası"nın üzerine Nigâr Hanım'ın "Feryâd"ını yerleştirerek icrâ eden ve yüz elli yıl öncesinin seslerini duymamı sağlarken bana ömrümün en güzel doğum günü hediyesini veren küçük kızım Nilbeste'ye.

1998-2023 ARASINDA BİR ÖNSÖZ

1862-1918 yılları arasında yaşayan Nigâr Hanım imzasını “Nigâr binti Osman” olarak atarken kimliğini babasının adıyla tanımlamış, edip bir kadın olarak kendi ismine de sahip çıkmıştır. Bu imza Şâir Nigâr Hanım hakkında yapılacak bir araştırmayı edebiyat bilimi kadar kadın kimliği üzerinden örgülemek ihtiyacını uyarır. Nitekim, bu çalışmanın ön kabullerinden biri, Nigâr Hanım’dan bütüncül bir portre çıkarabilmek için ona farklı disiplinlerin bakış açılarından aynı anda bakılabileceğidir. XIX. yüzyılın son çeyreğinde baba desteğinin sağladığı güç ve cesaretle geleneksel toplumsal yapının kadınlara biçtiği rolün dışına çıkan Nigâr Hanım, değişmekte olan zihniyeti kadın kimliği üzerinden yansıtan burçlar arasında sosyal yaşantısı yönüyle dikkat çeken en belirgin örnektir. Eserlerini 1887’den itibaren yayımlamaya başlayan Nigâr Hanım, biri hariç, külliyyatını¹ Meşrutiyet öncesinde tamamlamış, “Şâir Nigâr”

1 Nigâr Hanım’ın kitapları:

Nigâr, *Efsûs* (birinci kısım), 1. bsk., Karabet ve Kasbar Matbaası, İstanbul [H.] 1304 [1887], 41 s.

Nigâr (binti Osman Paşa), *Efsûs* (ikinci kısım), Ahter Matbaası, İstanbul [R.] 1306 [1890], 155 s.

Nigâr binti Osman, *Efsûs* (birinci kısım), 2. bsk., Ahter Matbaası, İstanbul [H.] 1308 [1891], 61 s.

Nigâr Hanımefendi’nin Eserleridir, *Nirân*, Hanımlara Mahsus Gazete Kütüphânesi (1. Kitap), Âlem Matbaası, İstanbul [R.] 1312 [1896], 68 s.

mitine dönüşen şöhretini bu dönemde tesis etmiştir. Meşrutiyet sonrasında saygınlığını ve bir ölçüde yaratıcılığını korumuş olmakla birlikte edebî kanonun dışında kalarak parıltısını yitirmiş, kendisinden bahseden yazılar azalmış, ölümünden bir süre sonra neredeyse unutulmuştur. Unutuluşun kucağına zirveden düşmüş olması, onun, zamanında kazandığı edebî şöhretin kaynak değerini tartışmaya açar. Kendisiyle ilgili bütün sağduyulu yorumlarda bu şöhretin asıl sebebinin kadın olmakla ilgisi vurgulanır ve kadınların erkek imgelerini tekrarlayarak yazdıkları taklidî dönemde kadın ruhunu çekincesizce işleyen, adını açıkça sahiplenen şiiirleriyle ilk “kadın” şâirimiz sayılan Nigâr Hanım edebiyatın sosyolojisi çerçevesinde yorumlanır. Ama “Şâir Nigâr” olgusuna edebiyat biliminin katışıksız yöntemleri doğrultusunda bakıldığında o, tipik bir Ara Nesil sanatçısı olarak belirir.

İlk kez Mehmet Kaplan tarafından kullanılan Ara Nesil terimi Tanzimat ve Servet-i Fünûn Edebiyatları arasında kalan ve edebiyat tarihi içinde zamanla silikleşmiş kalabalık bir kadroyu ifade eder. Ortak bir hareket olarak belirmeyişleri, beyân edilmiş ortak ilkelerinin bulunmayışı, yayın haritalarının dağınıklığı, bir kısmının dönemde gölgede kalmış ve sonrasında unutulmuş olması, tanımlarındaki aradalık keyfiyeti gibi bileşenler manzaranın nisbî eksikliğindeki başlıca etkenlerdir. Bu manzara dönem gazete ve dergilerinin sistematik olarak taranması, malzemenin bütünüyle tespiti, sanatçıların müstakil monografilerinin çıkarılması ve ortak yanlarının tespiti ile tamamlanacaktır. Bu itibarla bu çalışmada Ara Nesil hakkında belirlenmiş ilkelerin Nigâr binti Osman’ın edebiyatındaki karşılığını aramak kadar, belki daha önemlisi, Nigâr Hanım’ın da Ara Nesil edibi portresine katkıları üzerinde durulacaktır.

Bu çalışmaya Ara Nesil üzerinde durulmasını önemseyen hocam Orhan Okay’ın önerisiyle başladığım sırada² öncelikle mevcut malzemenin tespiti,

Nigâr binti Osman, *Aks-i Sedâ*, Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul [H.] 1316 [1899], 326 s.

Nigâr binti Osman, *Safahât-ı Kalb*, Kitaphâne-i Hilmi (7. Cüz), İstanbul [R.] 1317 [1901], 94 s. Tefrika: *HMG*, no. 149-181, 29 KS 1313-24 Eylül 1314 [10 Şubat 1898-6 Ekim 1898].

Nigâr binti Osman, *Elhân-ı Vatan*, Tercümân-ı Hakikat Matbaası, İstanbul [R.] 1332 [1916], 24 s.

Efsûs, yayım tarihleri farklı (1887, 1890) iki farklı eserin ortak ismidir ve bu çalışma boyunca genel ifadelerin dışında *Efsûs I*, *Efsûs II* olarak zikredilecektir.

2 Nigâr Hanım hakkında (1998 itibarıyla) görebildiğim yayımlanmamış üç lisans tezinden biri günlükler okunmadan hazırlanmış bir monografi, ikisi eser merkezli incelemelerdir: Filiz Kolçak, *Nigâr Hanım (Şiir)*, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara, 1954; İbrahim Kipel, *Nigâr binti Osman, Hayatı ve Eserleri*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi,

ardından bunlara ulaşılması gerekiyordu. Nigâr Hanım'ın devâsâ hacimdeki günlükleri Aşiyân Müzesi'ndeydi, kitaplaştırılmış olanlar dışında perâkende âsârı gazete ve dergilerde kalmıştı, hiç yayımlanmamış şiir ve nesir yazmaları vardı. Bazı özel evrakı ve eşyası küçük oğlu Salih Keramet Nigâr ve ailenin diğer bireyleri tarafından Aşiyân Müzesi, Dârüüşşafaka, Millî Kütüphane, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Topkapı Sarayı Müzesi'ne hediye edilmişti,³ aile koleksiyonlarında da belgeler mevcuttu. Bir ummanı andıran fakat dağınık duran bu manzara, en yoğun mesaiyi bibliyografya oluşturma hususunda harcamamı gerektirdi.⁴ Malzeme taşıdığını bildiğim ve tahmin ettiğim bütün gazete ve dergileri taramaya çalıştımsa da ulaşamadıklarım olduğu gibi, ulaştıklarım da gözümünden kaçanlar olmuş olabilir. Ecnebi literatürde ise Nigâr Hanım hakkında kaleme alınmış yazıların bir kısmına ulaşabilmekle birlikte sistematik bir tarama yapabilmemiş değilim.

Bu çalışmanın öncelikli amacı Nigâr Hanım'dan edebî bir portre çıkarırken eser ve yaşam arasındaki ilişkiyi tespit etmektir ve yöntemi büyük ölçüde bu amaç belirlemiştir; çünkü Nigâr Hanım eseriyle yaşamı arasında çok yönlü ilişki bulunan romantik bireydir. Tanzimat ve Servet-i Fünûn Edebiyatları arasında bir Ara Nesil sanatçısı; eserlerinde Doğu ile Batının, eski ile yeninin etkilerini aynı anda taşıyan -sentezci değil- eklektik bir örnektir ve bunların her birinin yaşantısında güçlü bir karşılığı vardır. Bu çalışmada da her türlü bakış açısını belirleyen ilke biyografi kaynaklıdır.

Amacın belirlediği plan doğrultusunda bu çalışma; Önsöz, Giriş, Sonuç, Kaynakça ve Dizin dışında üç bölümden oluşmaktadır: I. Bir Hayat Olarak Nigâr Hanım; II. Sosyal ve Kişisel Bir Portre Olarak Nigâr Hanım; III. Bir Şâir Olarak Nigâr Hanım.

Bölümlerin ilki Nigâr Hanım'ın günlüğünü eksene alarak eldeki bütün malzemeyi değerlendirmeye çalışan detaylı fakat tahlillerden uzak duran bir biyografiden ibarettir. Bu bölümde malzeme kronolojik olarak değerlendirilirken yeri geldikçe açılan alt başlıklar doğrultusunda ileri tarihli günlüklere ve diğer kaynaklara da atıf yapılarak bütünlüklü bilgi verilmiş, alt başlığın hacmi dolduktan sonra biyografik anlatıma devam edilmiştir.

Erzurum 1972; Saffet Çakar, *Nigâr Hanım ve Üç Şiir Kitabı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1979.

3 Taha Toros, *Mâzi Cenneti*, İletişim Yay., İstanbul 1992, s.187.

4 Süreçte şu eserler yol gösterici olmuştur: Emel Aşa, *1928'e Kadar Türk Kadın Mecmuaları*, 3 C. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1989; Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, *İstanbul Kütüphanelerindeki Eski Harfli Türkçe Kadın Dergileri Bibliyografyası*, Metis Yay., İstanbul 1993.

İkinci bölümde biyografinin ve diğer kaynakların sevk ettiği başlıklar doğrultusunda Nigâr Hanım'ın sosyal ve kişisel portresi çıkartılmıştır. Sosyal portrenin en önemli ayağını oluşturan “Çevre” kısmında “Şahıs Kadrosu” başlığı altında Nigâr Hanım'ın dünyasında yer tutan ünlü simalar kadar bir kez görünüp yok olanların da ismi anılmış, okuyucunun sabrını zorlayacak olsa da araştırmacılar için faydalı olacağına inandığım bu kısım taammüden geniş tutulmuştur; çünkü eldeki malzeme elenemeyecek kadar değerlidir ve bize “Nasıl yaşadılar?” sorusunun içeriden bir cevabını verir. Kişisel portrede ise yalnızlıktan, aşksızlıktan, kaderden, hayattan, hastalıklardan şikâyet eden, ölüm ve intihar saplantısı içinde biteviye ağlayan romantik birey gösterilmiştir. Nigâr Hanım'ın yaşamında Doğu ile Batının, eski ile yeninin tezahürü, bu tezahürün beslediği oryantalist algı; giyim kuşam, gezme âdetleri ve mûsikî dünyası aynı bölümde gözden geçirilmiştir.

Üçüncü bölümde Nigâr Hanım'ın yazma serüveni, eğitimi, üzerindeki etkiler ve edebî tercihleri, okuma dünyası ve okuma listesi, eserleri, bazı gazete ve mecmualar ile ilişkisi, eserlerindeki tema ve fikirler, tarihli şiirlerinin günlükteki karşılığı, edebiyat dili, üslûbunu oluşturan teknik ve estetik unsurlar incelenip değerlendirilirken ilk iki bölümdeki kişisel, sosyal ve tarihsel arka planla ilişki kurmaya özen gösterilmiştir. Böylece onun edebiyatı için yine onun yaşamı, romantik mizacı, çevresi ve döneminden yola çıkılmış; Divan, Tanzimat ve Servet-i Fünûn Edebiyatlarıyla ilintilerinden, Doğu ve Batı Edebiyatları arasındaki konumundan hareket edilmiştir. Şekil incelemelerine esas olan detaylı dökümlerin ise sonuçlarını yorumlamakla yetinilmiştir. Bu bölümün sonunda Ara Nesil estetiğini belirleyen ilkelerin Nigâr Hanım'ın edebiyatı ile uyuşumu ve bu estetiğe Nigâr Hanım'ın katkıları gösterilmiş; etkisi, şöhreti ve unutulması üzerinde durulmuştur.

Kaynaklar

Nigâr Hanım, hakkında gerek birinci ağızdan gerek ikinci ağızdan fazlasıyla kaynak bulunan bir ediptir. Bu çalışma boyunca, ayrıntılı bir biyografi olan ilk bölüm hazırlanırken Nigâr Hanım'ın günlüğü temel kaynak olarak alınmıştır. Bu günlüğün tamamı (1998 itibarıyla) yayımlanmadığı⁵ gibi hiçbir çalışmaya zemin oluşturmamıştır. Ancak aşağıda görüleceği üzere, külliyyatın bazı defterleri eksiktir. Bu durumda Nigâr Hanım'ın ilk ağızdan biyografisi için başvuru olan ikinci kaynak, onun vefatından kırk bir yıl sonra, günlükten hazırlanmış bir

5 Günlükler 2021 ve 2023 yıllarında yeni harflere çevrilerek iki cilt hâlinde yayımlanmıştır: Şair Nigâr Hanım, *Günlük*, 2 C., Haz. Zeynep Berktaş, Önsöz ve Notlar Nazan Bekiroğlu, Timaş Yay., İstanbul 2021, 2023.

seçki olarak yayımlanan *Hayatımın Hikâyesi*'dir;⁶ çünkü bu derleme, eksik defterlerin bazısından yapılmış alıntılar da içerir. Gerçi günlüğün orijinal metin üzerinden 1628 sayfa olmasına mukabil *Hayatımın Hikâyesi* 108 sayfalık küçük bir eserdir ve onun da tamamı günlükten ibaret olmayıp araya Nigâr Hanım'ın kendi eserlerinden, hakkında yazılanlardan alıntılar yerleştirilmiştir. Eksik defterlerden yapılan alıntılar ise bu hacmin içinde iyice azınlıkta kalır. *Hayatımın Hikâyesi*'nde ayrıca Nigâr Hanım'ın dili sadeleştirilmiş, yer yer üslûbuna müdahale edilmiş, Rumî tarihler Milâdî'ye çevrilirken gün farkı göz ardı edildiği gibi bazen yılda da anakroniye düşülmüş;⁷ nadiren de olsa Nigâr Hanım'ın günlükteki anlatma zamanı ile vak'a zamanı ayrılarak yeni tarihlendirme yapılmış, günlüğü "tamamlama" yoluna gidilmiştir. Bununla birlikte, *Hayatımın Hikâyesi* biyografik boşlukların bir kısmını doldurmada fevkalâde faydalıdır.

Günlükler kadar değerli üçüncü kaynak Nigâr Hanım'ın "Mukadderât"⁸ başlıklı küçük hâtıratıdır. Büyük boy kâğıt üzerine on bir sayfa hacimdeki bu yazma *Hayatımın Hikâyesi*'nin başında "Alnımın Yazısı" başlığı altında verilen cüzi kısımların dışında, (1998 itibarıyla) hiçbir yerde yayımlanmamıştır.⁹ 9 KS 1302 [21 Ocak 1887] tarihli bu metinde Nigâr Hanım günlüğüne başladığı yirmi beş yaşına kadar geçen hayatını özetlemekte, çocukluk ve evlilik anılarını anlatırken ilk dönem günlüklerinde büyük yer tutan problemlerin köklerine inmektedir.

Dördüncü sırada Nigâr Hanım'ın imzasını taşıyan veya ona yazılmış kartpostallar, ithafli fotoğraf ve kitaplar, fotoğraf albümleri, muhtelif eşya

6 *Şair Nigâr, Hayatımın Hikâyesi*, [Haz. Oğulları], Ekin Basımevi, İstanbul 1959. Önsözde, "Oğulları tarafından bastırılmıştır" (s. 7), ifadesi yer alır ve eser literatüre böyle girmiştir. Ancak Saniha Hanım (Nigâr Hanım'ın ortanca oğlu Feridun Nigâr'ın oğlu Fitrat Nigâr'ın eşi), Salih Keramet Nigâr için, "Hayatı fırtınalarla geçmiş annesi şâir Nigâr Hanımefendi'nin hayat hikâyesini de, Avrupa'ya bile ün salmış bu ilk kadın şâirimizin hatıralarından derleyip bir kitap haline getirmişti", der; "Salih Keramet Bütün Malını Dârüşşafakâ'ya Bağışladı", *Tercüman*, 16 Mart 1987, s. 6. Taha Toros da kitabın Salih Keramet Nigâr tarafından hazırlandığını doğrular; *Mâzi Cenneti*, s. 187.

7 Örneğin 7 Temmuz 1888 olarak çevrilmesi gereken 25 Haziran 1304 tarihi "25.6.1888" olarak (s. 28); 14 Nisan 1890 olarak çevrilmesi gereken 2 Nisan 1306 tarihi "2.4.1890" olarak (s. 37) gösterilmiştir. Nigâr Hanım'ın İhsan Bey'le ikinci evliliği için verilen 1895 yılının (s. 44-45) tutarsızlığı "İhsan Bey'le İkinci Evlilik" başlığı altında tartışılacaktır.

8 Selma Onat arşivinde.

9 Metin yeni harflere çevrilerek 2021 yılında şu eserin içinde yayımlanmıştır: Şair Nigâr Hanım, "Mukadderât", *Günlük*, C. 1, s. 31-46.

zengin malzeme sağlar.¹⁰ Devrin ünlü edipleri tarafından Nigâr Hanım'a yazılmış mektuplar ve kartpostallar da bu grupta yer alır.¹¹

Beşinci sırada Nigâr Hanım'ın iki yazı albümünden (*Albüm-i Edibe ve Hâtrât*)¹² bahsetmek gerekir. Dönemin ünlülerine yazdırılmış anı sayfalarından oluşan ve “Çevre” kısmında üzerinde ayrıca durulacak olan bu defterlerdeki imzalar Nigâr Hanım'ın çevresine katkıda bulunduğu gibi, tarihler ve içerikler de biyografisinin eksik yanlarına ışık tutar.

Altıncı kaynak grubu yaşam ve eser arasına sınır çekmeyen Nigâr Hanım'ın bazı eserleridir. Şiirlerinin ve nesirlerinin önemli bir kısmını tarihlendiren, birkaçının baş tarafında veya dipnotunda yazılış öyküsüne yer veren; anı, gezi, musahabe, mektup türündeki yazılarında otobiyografik malzeme kullanan Nigâr Hanım'ın biyografisini bu bilgilerden hareketle takviye etmek mümkündür. Bu grupta Nigâr Hanım'ın, kitaplarına girmemiş şiir ve nesirlerini bir araya getirdiği, ithafı 1914 tarihli bir yazmadan da bahsetmek gerekir. Bir kopyasına Nigâr Nigâr Alemdar arşivinden ulaştığım yazmanın aslı Metin Nigâr (Feridun Nigâr'ın oğlu) arşivindedir ve bu çalışma boyunca *Metin Nigâr Yazması* olarak zikredilecek olan eserden “Ölümünden Sonra Yayımlanmış/Hiç Yayımlanmamış Eserleri” başlığı altında ayrıca bahsedilecektir. Bu yazma Nigâr Hanım'ın biyografisindeki boşlukları doldurmada yararlı olduğu gibi külliyatının tamamlanmasında da çok önemli bir halkayı teşkil eder.

Nigâr Hanım'ın biyografisi için ikinci ağızdan kaynaklar arasında onu yakından tanımış ediplerin imzası ilk anda dikkat çeker. Rumelihisarı'ndan yalı komşusu Abdülhak Şinasi Hisar'ın tanıklıkları bu açıdan önemlidir.¹³

10 Aşiyân Müzesi'nde; Taha Toros, Selma Onat, Nigâr Nigâr Alemdar arşivlerinde.

11 Aslı Aşiyân Müzesi'nde bulunan mektupların çeviri yazımı/çevirisi: Nazan Bekiroğlu, “Bir Şaireye Mektuplar”, *Türklük Bilgisi Araştırmaları*, C. 30, no. 1, 2005, s. 143-170. Bu yayında Abdullah Cevdet, Ahmed Midhat, Ahmed Rasim, Celâl Sahir, Cenab Şehabeddin, Madam Gülnar, Mahmud Celâleddin Paşa, Rezaizade Mahmud Ekrem, Süleyman Nazif tarafından yazılmış mektuplar yer almaktadır. Pierre Loti ve Ebüzziya Tevfik imzalı olanların çeviri yazımı/çevirisi henüz yayımlanmamıştır.

12 Nigâr Hanım, *Hâtrât*, Milli Kütüphane El Yazması ve Nadir Eserler, (06 Mil Yz A 1674, 187 poz); Şair Nigâr Hanım, *Albüm-i Edibe*, (Milli Kütüphane El Yazması ve Nadir Eserler, 06 Mil Yz A 1698, 69 poz); şu makalenin Ek'inde: Bilge Karga Göllü, “Şair Nigâr Hanım'ın Haura Defteri: 'Albüm-i Edibe'”, *Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 29, no. 2, 2020, s. 1-27.

13 Abdülhak Şinasi Hisar muhtelif yazılarında Nigâr Hanım'dan da bahsetmenin yanı sıra onunla ilgili dört müstakil yazı yazmıştır: “Şair Nigâr Hanım'ın Hatırası”, *Milliyet*, 31 Mart 1931, s. 2-3; “Şair Nigâr Hanım'a Dair Bir Hatıra”, *Varlık*, C. 2, no. 26, 1 Ağustos 1934, s. 20-22; “Nigâr binti Osman”, *Türk Yurdu*, no. 263, Aralık 1956, s. 444-448; “Nigâr binti Osman II”, *Türk Yurdu*, no. 264, Ocak 1957, s. 530-534.

Süleyman Nazif, Kâmil Yazgıç,ERCÜMEND EKREM TALU, NİGÂR HANIM'IN YAŞAM AYRINTILARINI İÇEREN YAZILAR YAZMIŞ, RAİF NECDET ONUN SON GÜNLERİ HAKKINDA ÇOK DEĞERLİ BİLGİLER VERMİŞTİR.¹⁴ FAKAT NİGÂR HANIM'IN NİŞANTAŞI'NDAN KOMŞUSU OLAN RUŞEN EŞREF'İN [ÜNAYDIN] DAHA SONRA *Diyorlar ki*'de yer alan ünlü mülakatı hem Nigâr Hanım'la yapılmış son görüşme olması hem de içerdiği zengin ayrıntılar bakımından ikincil kaynakların en önemlisi gibi görünmektedir; aynı yazar Nigâr Hanım'ın vefatından kısa süre sonra da dikkate değer bir yazı yazmıştır.¹⁵ Daha sonraki yıllarda ise Hikmet Feridun Es, magazinel üslubundan dolayı yer yer temkinle yaklaşılması gerekse de kıymetli biyografik bilgiler kaydetmiştir.¹⁶ Kaynak belirtmeyen Es'in bu bilgilerin bir kısmını literatürden edindiği fark edilir; aileye çok yakın olanların vâkıf olabileceği özel bilgileri ise şifahî birikimden edinmiş olmalıdır.

Beş kişisel görüşme bu çalışmanın sözlü kaynakları arasında yer almıştır. Salih Keramet Nigâr'la kurduğu dostluk ve Nigâr Hanım'a duyduğu entelektüel ilgi yönüyle Taha Toros'un Nigâr Hanım için sözlü arşiv olarak da özel bir yeri vardır. Kendisiyle yaptığım görüşme (18 Ocak 1994, Etiler) sırasında yazılı arşivini açtığı gibi bu çalışma boyunca zikredilecek ve bazıları tartışılacak olan şifahî bilgiler de aktarmıştır. İkinci görüşme Selma Onat'la (19 Ocak 1994, Bostancı), üçüncü görüşme Nigâr Nigâr Alemdar'la (20 Ocak 1994, Etiler) gerçekleştirilmiştir. Beşinci görüşme (22 Mart 1995, Beylerbeyi) Sadullah Paşa'nın gelini olmak hasebiyle Nigâr Hanım'la hısımlık ilişkisi de bulunan

-
- 14 Süleyman Nazif, "Nigâr Hanım", *Servet-i Fünûn*, no. 101-1575, 21 TE 1926, s. 354-358; Kâmil Yazgıç, "Şâir Nigâr Hanım", *Vakit*, 2 Şubat 1944, s. 3; ERCÜMEND EKREM TALU, "Nigâr Hanım", *Edebiyat Âlemi*, no. 9, 16 Haziran 1949, s. 1, 6; RAİF NECDET, "İki Mersiye Arasında", *Utârid*, C. 1, no. 13, 10 Nisan 1335 [10 Nisan 1919], s. 195-196; (Aynı yazı: Raif Necdet, *Ziya ve Sevdâ*, Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul 1924, s. 214-217).
- 15 Ruşen Eşref, "Nigâr Hanımefendi'de Bir Gün", *Vakit*, 8 KE 1333 [8 Aralık 1917], s. 2; (Aynı yazı: Ruşen Eşref, *Diyorlar ki*, Kanaat Matbaası, Dersâdet 1334 [1918], s. 19-32); Ruşen Eşref, "Nigâr binti Osman Hanımefendi", *Geçmiş Günler*, Kitaphane-i Südi, İstanbul 1919, s. 68-75; (Aynı yazı: Ruşen Eşref, *Vakit*, 16 Nisan 1334 [1918], s. 2).
- 16 Hikmet Feridun Es, "Tanımadığımız Meşhurlar" serisinde Nigâr Hanım için hepsi *Akşam* gazetesinin 5. sayfasında yer alan sekiz yazı yazmıştır: "Meşhur Bir Kadın Şairin Büyük Hayat Romanı", 30 Mayıs 1945; "Nigâr Hanım'ın Düğününde Misafirleri Şaşırtan Vaka", 31 Mayıs 1945; "Genç Kadın Sabaha Kadar Kocasını Beklemişti", 2 Haziran 1945; "Bütün Bir Şehri Heyecana Düşüren Kadın Resmi", 3 Haziran 1945; "Ahmed Midhat Efendi'nin Hediyesi", 6 Haziran 1945; "Nigâr Hanım'ın Kocasına Hitaben Yazılmış Şiirleri", 7 Haziran 1945; "Vaktile İstanbul'dan Amerika'ya Giden Kadın Modası", 9 Haziran 1945; "Tavus Kuşu Haline Konulan Şiir Kitabı", 10 Haziran 1945.

Münevver Ayaşlı ile yapılmıştır. Salih Keramet Nigâr'a ait ve Nigâr Nigâr Alemdar tarafından alınmış bir ses kaydı da sözlü kaynaklar arasındadır.

Son olarak, Taha Toros, Selma Onat ve Nigâr Nigâr Alemdar arşivlerinde karşılaştığım muhtelif soyağaçlarından bahsetmem gerekir. Bunların bir kısmı birbirinin tekrarı yazma nüshalardır, bir kısmı daha fazla detay içerir. Bu çalışmada Selma Onat arşivindeki soyağacı kullanılmıştır.

Teknik İlkeler

Bu çalışma hazırlanırken benimsenen teknik ilkeler şöyledir:

(1998 itibarıyla) matbu olmayan ve 7. Defter'den itibaren sayfa numarası taşımayan günlükten alıntı yapılırken, metinle bağlantı noktası olarak günlükteki tarihler kullanılmış, özel atıfların dışında defter numarası verilmemiştir.

Eski harfli metinlerin çeviri yazımı esnasında; aruz vezniyle yazılmış şüirlerdeki ayın, hemze ve düzeltme işaretlerinin tamamı gösterilmiştir. Nesirlerin çeviri yazımı esnasında da günümüz Türkçesinde yaşayan kelimeler hariç, aynı tavır sürdürülmüştür.

Okunamayan kelimeler [?] ile gösterilmiş, şüpheli okunanların yanına ? koyulmuştur.

Latin harfli kaynaklardan yapılan alıntılarda bariz bir baskı hatası söz konusu olmadığı müddetçe orijinal imlâ ve noktalama korunmuş, yazar isimleri eserin kapağındaki hâliyle kullanılmıştır. Bu bakımdan; araştırmacıya ait imlâ tercihleri ile kaynak imlâlar arasındaki farklılıklar dikkat çekecektir (şâir-şair, hatıra-hâtıra, Fuat-Fuad vb).

Günlüğe Latin harfleriyle giren çok sayıdaki Fransızca kelime ve terim alıntılarda italik olarak dizilmiş, bunların bağlama en uygun anlamı ilk geçtiği yerde köşeli parantez içinde ve isimler yalın, fiiller mastar hâlde olmak üzere verilmiştir. Yine günlükte Latin harfleriyle yazılmış çok sayıdaki özel isim de alıntı yapılırken italik olarak gösterilmiştir.

Günlüğe Latin harfleriyle giren özel isimler alıntılarda ve günlükün yansıması olarak kurgulanan pasajlarda Nigâr Hanım'ın imlâsıyla aktarılmış, araştırmacıya ait cümlelerde orijinal imlâ kullanılmıştır.

Matbu eser, opera, film adları italik; makale, mensure, şiiir ve müzik parçası isimleri tırnak içinde yazılmıştır.

Rumî tarihlerin Milâdî karşılığı köşeli parantez içinde verilmiş, on üç günlük farkın ortadan kaldırıldığı 1 Mart 1333'ten sonraki yıllar 1333/1917; 1334/1918 şeklinde gösterilmiştir. Çeviri için Türk Tarih Kurumu tarafından hazırlanan *Tarih Çevirme Kılavuzu*'nun dijital nüshası kullanılmıştır: <https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/>

Özel isimlerle sınırlanan Dizin hazırlanırken;

Tablo, liste ve dipnotlar hariçte bırakılmıştır.

Atıf yapılan zamana göre henüz var olmayan soyadları köşeli parantez içine alınmış; unvan isimleri, isimden sonra düz parantez içinde yazılmış; ancak isimle bütünleşik olanlarda aynı sıra korunmuştur.

Yabancı özel isimler genellikle orijinal imlâsıyla gösterilmiş; araştırma evreninde özel bir değer taşıyorsa okunuşları düz parantez içinde verilmiş veya sadece okunuşlarına göre muamele edilmiştir.

Kurgusal kahramanların ait olduğu eserler düz parantez içinde gösterilmiştir.

Nigâr Hanım'ın evrenindeki kişiler için kesinlik taşıyan illiyet bağları ve statüler düz parantez içinde verilmiştir.

Nigâr Hanım'ın evrenindeki aynı ismi taşıyan şahıslar, tam olarak eşleştirilemediği müddetçe, ayrı ayrı maddelenmiştir. Birkaç örnek: Günlükteki komşu “Fehime Hanım”ın “Fehime Nüzhet” olma ihtimali varsa da bu ihtimal doğrulanamadığı için ikisi ayrı ayrı gösterilmiştir. Günlükte “Reşid Paşa” olarak karşımıza çıkan ismin yine günlükte yeri olan “Midilli Mutasarrıfı Reşid Paşa” veya “Serez Mutasarrıfı Reşid Paşa”dan biri olması muhtemelse de bu ihtimal doğrulanamadığı için üçü ayrı ayrı gösterilmiştir. Günlükteki “komşu Zeki Bey” ile *Metin Nigâr Yazması*'ndaki “Bestekâr Zeki Bey”in her ikisinin aynı kişi, onun da Osman Zeki Üngör olma ihtimali kuvvetliyse de tam eşleştirmeyi sağlayan bir veriye ulaşılamadığı için üçü ayrı ayrı gösterilmiştir.

GİRİŞ: NİGÂR HANIM'IN GÜNLÜKLERİ

Nigâr Hanım'ın, şiir ve nesirlerinin azımsanmayacak bir kısmında yazılış tarihini belirtmiş olması değişen sosyal değerler ve zihnî yapının bir yansıması olarak düşünülmelidir. Eserle hayat arasındaki ilişkiyi peşinen kabullenen bu tavırla sanatkâr artık yaşamını ihmal eden değil sahiplenen bireydir. Nigâr Hanım bizde Batı tarzında kaleme alınmış ilk günlüklerden birinin altına imza atmış olmasıyla da değişen zihniyetin temsilcilerindendir. O artık yaşamını, duygularını bütünüyle kayda geçiren, ismini sahiplenen yeni bir kadın tipi, birey olarak kadındır ve defterlerini Jurnalim; nadiren Ruznâme-i Hâtûrâtım, Defter-i Hayâtım, Defter-i A'mâlîm olarak adlandırırken ne yazdığının farkındadır.

Nigâr Hanım'ın, günlük tutma arzusuna insan ruhunu bütün bireyselliğiyle önemseyen romantizmin etkisiyle kapıldığı, orijinalinden okuduğu Fransız Edebiyatı'nda ve Avrupalı ediplerin yaşamında benzer örneklerle karşılaştığı muhakkaktır. Nigâr Hanım için de kendi yaşamı önemlidir ve kayda değerdir. Bununla birlikte, onun, özellikle ilk birkaç defterde bütün duygularını ve yaşantılarını açıkça kaydettiği görülmez. Yazdığı günlük ölçülü ve örtülüdür, tahlilci ve tasvirici değil beyâncıdır. Bu itibarla, her türlü "sakıncalı" ilişki, örneğin Salih Münir Bey'in evlilik teklifiyle sonuçlanan süreç deftere ayıklanarak, meşrulaştırılarak aktarılmış, günlük bu kısımlarda Nigâr Hanım için "hatırlatıcı" işleviyle donanmıştır. Bu otokontrol 6. Defter'in son sayfalarından itibaren, ismi verilmesi de Marquis Carlotti'ye duyulan aşkın anlatımıyla ihlâl edilmiş, son

defterlerde bütünüyle ortadan kalkmış ve günlük her türlü duygunun açıkça yazıldığı bir külliyata dönüşmüştür. Diğer yandan yine ilk defterlerde Nigâr Hanım günlüğe kendi yaşamından seçtiği olay ve olguları kaydetmekte, her seçki bir kurgu anlamına geliyorsa kendi hayatını bir sanat eserine dönüştürmeye gayret etmektedir. Bu kurgucu tavır da son dönem günlüklerinde azalmış, günlük, gerçek bir günlüğe belki o zaman daha fazla yaklaşmıştır.

Nigâr Hanım'ın günlükleri 1887-1918 yılları arasında yazılmıştır. Mevcut defterlerin 1887 ilâ 1890 arasında tutulmuş ilk sekizi ile 1894'te yazılmış 13. Defter'in oluşturduğu kronolojinin tamamı II. Abdülhamid saltanatının (1876-1909) bir kısmıyla örtüşür. Eldeki diğer defterler ise Balkan Harbi'nin hemen öncesinde başlayarak I. Cihan Harbi'nin son yılına değin uzanır. Bu süre içerdiği tarihsel, siyasal ve sosyal hareketlilik bakımından çok önemlidir. Ancak Nigâr Hanım'ın günlüğünün önemini anlayabilmek için önce onun ne olmadığına bakmak gerekir:

Bu, yayımlanmak üzere tutulmuş bir günlük değildir. Satırlar arasında Nigâr Hanım'ın bunca defteri bir gün bastırmak niyetiyle kaleme aldığını gösteren herhangi bir işaret yoktur. O, günlüğü kendi kendisiyle dertleşme alanı olarak görmekte, sıkıntılarını yazarak rahatlama yolunu seçmektedir. Gerçi uzak zamanların insanların bir gün kendisini okuyup anlayacaklarını hayal ederek teselli bulduğu düşünülebilir; fakat meçhul insanlara hitap, yaygın bir tavır olarak günlüğe sinmiş değildir. “Bu satırları bir gün mütâlaa eden olursa”, 26 TE 1328 [8 Kasım 1912]; “Bir gün olup da şu satırlar kimsenin manzûru olursa”, 31 TE¹ 1333/1917; gibi ifadeler çok azdır. En güçlü işaretler, “Ey muttali! Şimdi kendimi mazlum-ı kader addetmekteki hakkımı teslim edersin değil mi?” 8 KS 1309 [20 Ocak 1894] ve “Hayatımdaki şu tezadı bilmem bu satırları bir gün mütâlaa eden olursa biraz düşünüp, daha doğrusu tasavvur edebilecek mi?” 26 TE 1328 [8 Kasım 1912], cümlelerindedir. Nigâr Hanım daha ziyade kalem ve kâğıda hitap etmeyi, onlarla dertleşmeyi tercih eder ve şöyle der: “Gel ey hem-demim, hem-nişînim, hem-râhım olan kalem. Gel ey tesliyet-sâzım kâğıt. Gelin yine size tevdî’-i elem edeyim”; 24 TE 1332 [6 Kasım 1916]. Gerçi defterine yazmak dertlerini arttırmaktadır ama yine de bundan vazgeçemez: “Bilmem ki bu satırları yazmak da temdîd-i elemden başka neyi müfid oluyor? Ancak duvara haykırmamak için kâğıda tevdî ediyorum”, 18 KE 1333/1917; “Şu defterle de hasbihâl etmezsem çıldıracağım”; 31 TE 1333/1917. Hasbihâl ihtiyacı öyle güçlüdür ki Nigâr Hanım yaşama direncini en fazla kaybettiği son yıllarında bile günlüğüne yazma enerjisini kaybetmemiştir.

1 18. Defter'in ilk sayfasındaki bu ay adı sehven Teşrinisânî olarak yazılmıştır.

Nigâr Hanım'ın günlüğüne edebî günlük de denemez. Bu defterlerde dönemin edipleri ve eserleri hakkındaki değiniler tahlillere dönüşmez; edebiyat tarihi, teknik ve teorik meseleler hakkında düşünce bildirilmez. Zafer Hanım'ın bir yazar olduğunu anlamayız; ünlü edip, “Emine Semiye Hanım”dan ibaret kalır. Bu sayfalarda ilk kitabı *Efsûs* (1887) basılmış genç bir şâirenin kapsamlı duygu ve düşünceleriyle karşılaşmak bile mümkün değildir; ikinci kısım *Efsûs*'un (1890) günlüğe kısmen giren basım süreci de sınırlı cümlelerle işaret edilmiştir. Bu, politik bir günlük de değildir. Mevcut defterlerde Nigâr Hanım'ın, dağınık birkaç pasaj dışında siyaset hakkında kayıt tuttuğunu, fikir beyân ettiğini görmeyiz. Bu günlük, sosyal renkleri kaydetmek amacını da taşımaz. Onda Kâğıthane ve mehtap âlemlerinin, söz gelimi, Abdülhak Şinasi Hisar üslûbunda kaleme alınmış ayrıntıları yer almaz.

Neticede Nigâr Hanım defterler boyunca daha çok kendi kişisel hikâyesiyle ilgilidir. Bununla birlikte bu günlük yine de çok önemlidir; çünkü Nigâr Hanım dönemini bütünüyle ihmal etmemiştir. Gerçi ayrıntılı fotoğraflar yerine genel haritalar vermeyi tercih etmiştir; ancak kaydedilenlerden hareketle bazı tarihçeleri takviye etmek mümkündür. Bu günlük bütün ketumluğuna rağmen edebiyat tarihi açısından önemlidir. Özel hayatları içinde görünen edebî simalar kadar XIX. asrın sonu ve XX. asrın başında entelektüel bir Osmanlı kadınının okuma dünyası ve yayım hayatına girmesi ilgi çekicidir ve Nigâr Hanım bunları nispeten kaydetmiştir. Bu günlük Nigâr Hanım'ın edebî kimliği merkeze alınırsa, kadın ve edebiyat ilişkisi bakımından son derece dikkate değerdir; dil araştırmaları için söz varlığı, sentaks ve fonetik yönüyle yeterince zengindir. Balkan Harbi'nden itibaren savaş şartlarının gündelik hayata, fiyatlara ve ulaşım sistemine yansması, muhacir ve asker manzaraları etrafında Nigâr Hanım'ın günlüğü önemli tarih malzemesi taşır. I. Cihan Harbi yıllarında savaş ekonomisi, dikkatle kaydedilmiş fiyatlar, narhlar, kıtlık, pahalılık, karaborsa, savaş zenginleri, vesika ekmeği ayrıntılar arasındadır. Bu sayfalar mehtap âlemlerinin ve sandal safalarının hayattan çekilmesine, Boğaz'da başlayan düzensiz yapılaşmaya, sosyal dokunun bozulmasına taniktir. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Cemiyet-i Hayriye-i Nisvâniye, Esirgeme Derneği başta olmak üzere dönemin bazı cemiyet faaliyetleri hakkında değerli bilgiler kaydeden Nigâr Hanım'ın bürokratik işleyiş ile İttihat ve Terakki hakkındaki fikirleri de dikkate değerdir. Döneme ilişkin yeme içme, giyim kuşam, gezme eğlenme alışkanlıkları; âdetler, özel günler, mekân isimleri ve konumları, mağazalar, okullar, sinemalar, tiyatrolar; hastalıklar, salgınlar, tedavi yöntemleri gibi pek çok ayrıntı sathî de olsa bu defterlerde kayıtlıdır ve günlük, toplumsal tarih bakımından zengin malzeme taşır. Toplumsal tabakalaşma, sınıflar arası

ilişkiler, hizmetkâr katmanı karşısındaki tavır, halk ve avam ayrımı, seçkincilik, modernleşme sürecindeki pratikler gibi pek çok ayrıntı günlüğü sosyolojik açıdan önemsenir hale getirir. Tıp tarihi, hukuk tarihi, özellikle müzik tarihi bakımından ilgi çekici ayrıntılar taşıyan günlük toplumsal cinsiyetçi söylem, feminizm, kadın araştırmaları için de son derece önemli veriler içerir. Kimi ünlü kimi özel dost, titizlikle kaydedilmiş şahıs kadrosu ise Nigâr Hanım'ın günlüğünün en önemli yanını oluşturur. Müslüman, Hristiyan, Musevi; yerli, yabancı, levanten ve ekalliyetten; pek çok dinden pek çok milletten ama hemen hepsi seçkin çevreden komşu ve ahbâb, askerî ve sivil bürokratlar ve aileleri, sefaret erkânı, Macarlar, doktorlar ve diğer meslek erbâbı; şâir, yazar, müzisyen, ressam ve fotoğrafçılar; sultan hanımlar, şehzadeler, prensler, hükümdarlar ve hizmetkârlar bu günlükte görüntüye girer ve dönemin cemiyet hayatı çerçevesinde adeta resmigeçit eder.

Bu defterlerin, Nigâr Hanım'ın sağlığında kilitli bir ceviz sandıkta (günlükte çekmece tabir edilir) saklandığı günlükten anlaşılır. Beyoğlu'na çıktığı bir gün çantasını açarken anahtarlarını düşüren Nigâr Hanım bir çilingir yeni anahtar yapıncaya kadar sandıkta kalan günlüğüne hiçbir şey yazamaz. İçindeki defterlerle birlikte evin en kıymetli eşyası olan ceviz sandık taşınma esnasında hamala emanet edilmez, denk arasında pazar sandalına bırakılmaz, boşalan evden en son çıkan Nigâr Hanım veya yanındaki yardımcı tarafından elde götürülür. Nigâr Hanım'ı 1917 güzünde bir daha dönemeyeceği yalıdan ayrılırken de son kez ceviz sandığını hazırlarken görürüz: "Bugün salonlarımı topluyorlar, kendim çekmecemle çantamı hazırladım, inşaallah yarın ineyeğim, işte bu yazın defteri de bu sûretle kapandı!"; 5 Eylül 1333/1917.

Sahibinin sağlığında olduğu gibi ölümünden sonra da defterleri saklamaya devam eden ceviz sandık Aşiyân Müzesi'nde korunmaktadır ve üzerinde daktiloyla yazılmış şöyle bir etiket vardır:

ŞÂİR NİGÂR'IN YAZI ÇEKMECESİ

Ölümünün 50. yıldönümünden yani 1 Nisan 1969 tarihinden önce açılmaması şartıyla şâirin oğulları tarafından Aşiyân Müzesi'ne 18.3.1959'da sunulmuştur. İçindekiler: Şâirin 7 hatıra, 12 şiir defteriyle ölümünden bahseden birkaç gazete.

Notta yedi hâtıra defterinden söz edilmesine rağmen Aşiyân Müzesi'nde on üç defter mevcuttur. Bu durum günlüklerin önce yedisinin, sonra altısının daha müzeye teslim edilmiş; ancak sandık üzerindeki yazının değiştirilmemiş olmasıyla izah edilebilir. Nigâr Hanım'a ait evrak ve eşyanın Aşiyân Müzesi'ne

bağışlanmasından sonra girişe göre sol tarafta bir Nigâr Hanım Odası düzenlenmiş; bir zamanlar Nigâr Hanım'ın salonunu süsleyen bazı fotoğraflar ve kitaplar burada bir araya getirilmiştir.²

Defterlerin Sayısı

(1998 itibarıyla) Nigâr Hanım'ın günlük defterlerinin toplam 20 adet olduğu hususunda edebiyat dünyasında yaygın bir kanaat vardır³ ve mevcut on üç defterin üzerindeki numaralar, *Hayatımın Hikâyesi*'ndeki bazı alıntılar eksik günlüklerin varlığını gösterir. Mevcut günlüklerde de aradan koparılmış yaprakların olduğu sayfa numaralarından veya bağlamdan anlaşılır. Keza aynı fiziksel özelliklere sahip görünmelerine rağmen 15. Defter'in 105 sayfa, 7. Defter'in sadece 10 sayfa olması baş taraftan koparılmış yapraklar olduğunu kanıtlar. Defterlerin neden eksildiği sorusuna gelince, bunların bir kısmının Meşrutiyet'in ilânı, 31 Mart Vak'ası ve Sultan Hamid'in hal'i üzerine kaydettiği sert eleştirilerden dolayı bizzat Nigâr Hanım tarafından; bir kısmının ise "kutsal anne" imajına gelebilecek zarar çekincesiyle Nigâr Hanım'ın vefatından sonra oğulları tarafından imha edildiğini Taha Toros rivayet etmektedir.⁴ "Mukadderât"tan ve mevcut günlüklerden *Hayatımın Hikâyesi*'ne aktarılan parçalarda fark edilen seçmecî tavır, eksik günlüklerin hiç olmazsa bir kısmına ilişkin "oğullar tarafından imha" görüşünü doğrular. Bununla birlikte mevcut günlüklerde her iki *Efsûs*'un ve *Elhân-ı Vatan*'ın yayım sürecine ilişkin çok kıymetli bilgiler yer alırken eksik günlüklere denk düşen *Nirân*, *Aks-i Sedâ* ve *Safahât-ı Kalb*'in bu yönüyle birer kitap künyesinden ibaret kalması gerekçesi ne olursa olsun imha edilmiş günlüklerin edebiyat tarihi adına ne kadar büyük kayıplara sebebiyet verdiğini de uyarır.

Edebiyat kamusundaki 20 defter söylentisine rağmen Nigâr Hanım'ın günlüklerinin sayısının 18 olduğu (2023 itibarıyla) artık ortaya çıkmıştır. Bu sayının nasıl tespit edildiğine geçmeden önce, bu çalışmanın ilk baskısında ve *Günlük 1*. Cilt için yazdığım Önsöz'de tartışılan manzara şöyle özetlenebilir:

2 Günümüzde (2023) Nigâr Hanım Odası alt kata alınmıştır.

3 "Şair Nigâr (...) bu hâtıralarıyla yirmi defter doldurmuştur", "Önsöz", *Hayatımın Hikâyesi*, s. 7; "Bu hatıralar tam 20 defter doldurmakta ve XIX. asrın sonları ile asrımızın başındaki Türk cemiyet hayatına ayna tutmaktadır"; Tahsin Tunali, "Avrupa'ya Ün Salan İlk Kadın Şair Nigâr Hanım", *Hayat Tarih Mecmuası*, no. 2, Mart 1965, s. 16. Nihad Sâmî Banarlı da Nigâr Hanım'ın günlüklerinin 20 defter olduğunu belirtir; "Nigâr Hanım", *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Fasikül 13, MEB Yay., İstanbul 1978, s. 991.

4 Taha Toros, "Salih Keramet Bey'i fikrinden caydırmak için" çaba sarf ettiğini fakat başarılı olamadığını belirtmiştir; Kişisel Görüşme.

Nigâr Hanım'ın günlük defterleri için iki ayrı numaralandırma söz konusudur. Bunların ilki bizzat Nigâr Hanım tarafından her defterin iç kapağında veya ilk sayfasının başında ve "cilt" sözcüğü kullanılarak yapılmıştır ve sıralama 15. Defter'de de görünür. Bundan sonra Nigâr Hanım cilt numarası belirtmeyi bırakmıştır. Diğer numaralar ise Salih Keramet Nigâr tarafından yeni rakamlar ve Latin harfleriyle defterlerin iç kapaklarına not edilmiştir. İlk 15 defter için bu iki sistematik uyumludur. Nigâr Hanım'ın "On beşinci cilt" notunu düştüğü defter 26 Nisan 1332 [9 Mayıs 1916] tarihinde biter. Mevcut defterlerden kronolojik olarak buna en yakın olan 2 Mayıs 1332 [15 Mayıs 1916] tarihiyle başlar ve iç kapağa Salih Keramet Nigâr tarafından yeni rakamlar ve Latin harfleriyle "17. Defter" notu düşülmüştür. Buna göre arada bir 16. Defter olmalıdır; ancak bu yıllarda yazma aralığı açılan Nigâr Hanım'ın 26 Nisan ile 2 Mayıs arasında, sadece bir haftada bir defter doldurduğunu düşünmek mümkün değildir. Benzer bir anakroni Salih Keramet Nigâr'a göre 18. sayılan defter ve tarih sırasıyla hemen arkadan gelmesi gereken son defter arasında da söz konusudur. Bunun son defter olduğu açıktır çünkü son sayfası Nigâr Hanım tarafından ölümünden on iki gün önce yazılmıştır, ayrıca, son satırın altına Salih Keramet Nigâr tarafından kırmızı kalemle "İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râciûn" ayeti ve rahmet duası "Rahmetullahialeyhâ" eklenmiştir. Ancak son defterin dış ve iç kapakları kopmuş olduğu için Salih Keramet Nigâr tarafından verilmiş numara meçhuldür. (Bunun 20. Defter olduğu zannedilmiştir.) Bununla birlikte Salih Keramet Nigâr'a göre 18. sayılan defterin bitişiyile son defterin başlangıcı arasında yine sadece bir haftalık bir boşluk bulunması, olayların devamlılığı iki defterin ardışıklığını gösterir.

Son tahlilde, Salih Keramet Nigâr tarafından verilen cilt numaraları ile eldeki malzeme arasındaki çelişkiyi fark etmekle birlikte, bunu belgeleyip izale edememek keyfiyeti -içime hiç sinmese de- benim de Salih Keramet Nigâr sistematüğini esas almama sebep olmuştur. Oysa başlangıçtan bu yana, defterlerin dış kapaklarının hariç tutulduğu mikrofilm ve fotokopiler üzerinde çalışmış olduğum hâlde son yıllarda dış kapakların da dâhil edildiği dijital nüshayı incelediğim bir gün küçük bir ayrıntı gözüme çarptı. Salih Keramet Nigâr'ın iç kapakta yeni rakamlar ve harflerle "17. Defter" olarak sistematize ettiği günlüğün dış kapağında eski rakamlarla ve Nigâr Hanım'ın el yazısıyla "16" yazıyordu. Bilindiği gibi eski rakamlarla 6 ve yeni rakamlarla 7'nin yazılışı aynıdır ve bu ikisi çeviri yazımlar esnasında kolayca karışabilir. Salih Keramet Nigâr'ın da dış kapaktaki "16"yı "17" olarak okuyup iç kapağa öylece

geçirdiği ve sistematigi bunun üzerinden devam ettirdiği anlaşılmaktaydı.⁵ Zaten 15. Defter ile bunun arasında sadece bir haftalık boşluk vardı ve ikisi olay bakımından ardışıktı. Demek ki elimdeki 16. Defter'di. Hemen Zeynep Berktaş'a yazarak durumu anlattım. Kendisinden biraz sonra gelen cevap şöyleydi: "Hocam, arkadan gelen defterin dış kapağında da eski rakamlarla '17' yazıyor." Böylece Salih Keramet Nigâr'a göre "18. Defter" in de gerçekte 17. Defter olduğu açıklık kazandı. Son defterle bunun arasında da sadece bir haftalık boşluk vardı ve bu ikisi de olay bakımından ardışıktı. Netice olarak, Şâir Nigâr Hanım'ın günlük külliyatı 18 defterden ibaretti.⁶

18 defterin tarih ve hacim ve bakımından dökümü şöyledir:

- 1. Defter:** 12 Kânûnisânî 1302-18 Temmuz 1303 [24 Ocak 1887-30 Temmuz 1887], 180 s.
- 2. Defter:** 29 Temmuz 1303-30 Eylül 1303 [10 Ağustos 1887-12 Ekim 1887], 70 s.
- 3. Defter:** 1 Teşrînievvel 1303-30 Kânûnievvel 1303 [13 Ekim 1887-11 Ocak 1888], 71 s.
- 4. Defter:** 31 Kânûnievvel 1303-29 Şubat 1303 [12 Ocak 1888-12 Mart 1888], 50 s.
- 5. Defter:** 1 Mart 1304-22 Teşrînisânî 1304 [13 Mart 1888-4 Aralık 1888], 181 s.
- 6. Defter:** 28 Teşrînisânî 1304-27 Nisan 1305 [10 Aralık 1888-9 Mayıs 1889], 52 s.
- 7. Defter:** 5 Mayıs 1305-27 Teşrînievvel 1305 [17 Mayıs 1889-8 Kasım 1889], 53 s.
- 8. Defter:** 31 Teşrînievvel 1305-2 Nisan 1306 [12 Kasım 1889-14 Nisan 1890], 56 s.
- 9. Defter:** EKSİK.
- 10. Defter:** EKSİK.
- 11. Defter:** EKSİK.

5 Nigâr Hanım'ın günlükleri için Salih Keramet Nigâr'ın iç kapaklarda yer alan tarih çevirileri de yer yer anakroni içerir.

6 *Hayatının Hikâyesi*'nde eksik defterlerden yapılmış alıntıların varlığına rağmen Salih Keramet Nigâr'ın 16. ve 18. olarak varsaydığı defterlerden yapılmış bir alıntı tarihsel olarak yoktur. 25.10.1917 tarihini taşıyan ve Fatma Sultan'ın düğün töreninden bahseden bir alıntı (s. 85), ilk bakışta, varsayılan 17. Defter'e denk düşüyor gibi görünse de günlük okunduğu zaman bunun son defterde yer aldığı anlaşılır. Nigâr Hanım 31 TS 1917'de (defterde sehven Teşrînievvel yazılmıştır) geri dönerek o günü anlatmıştır. Salih Keramet Nigâr ise bu pasajı *Hayatının Hikâyesi*'nde günlükteki anlatma zamanına göre değil vak'a zamanına göre tarihlendirmiştir.

12. Defter: EKSİK.

13. Defter: 8 Kânûnisânî 1309 [20 Ocak 1894], 7 s.

14. Defter: EKSİK.

15. Defter: 26 Mayıs 1327-26 Nisan 1332 [8 Haziran 1911-9 Mayıs 1916], 105 s.

16. Defter: 2 Mayıs 1332-6 Kânûnisânî 1332 [15 Mayıs 1916-19 Ocak 1917], 303 s.

17. Defter: 7 Kânûnisânî 1332-24 Teşrînievvel 1333/1917 [20 Ocak 1917-24 Ekim 1917], 300 s.

18. Defter: 31 Teşrînievvel 1333/1917-19 Mart 1334/1918, 200 s.

Bu döküm incelendiği zaman Nigâr Hanım'ın günlük tutmaya 12 KS 1302 [24 Ocak 1887] tarihinde, yirmi beş yaşındayken başladığı ve hayatını kayda geçirmeyi ölümünden on iki gün önceye (19 Mart 1918) dek sürdürdüğü, 56 yıllık ömrünün kabaca 31 yılını günlük üzerinde belgelediği görülür. Ancak eksik defterler göz önüne alındığında, belgelenen sürenin kesintiye uğradığı fark edilir. İlk kesinti, 9., 10., 11. ve 12. Defterlerin oluşturduğu yaklaşık 3 yıl 9 aylık süre için söz konusudur. İkinci boşluk daha geniş olup 13. ve 15. Defterler arasındaki yaklaşık 17,5 seneyi kapsar. Böylece toplamda 21 yıldan biraz fazla bir boşluktan söz etmek gerekir. Bir başka ifadeyle mevcut günlükler yaklaşık 10,5 yıllık bir süreyi kapsar. Diğer yandan 1911 yılında başlayan 15. Defter'de bir önceki yıl (1910) da özetlenmiştir. Keza "Mukadderât"ta ilk 25 yılını hülâsa ettiği hesaba katılırsa Nigâr Hanım 56 yıllık ömrünün 36,5 yılını kendi ağzından kayda geçirmiş demektir.

24 Ocak 1887 ilâ 14 Nisan 1890 arasında yazılmış ilk sekiz defter 3 yıl 3,5 aylık bir süreyi kapsar ve bunları ilk dönem günlükleri olarak anmak mümkündür. 8 Haziran 1911 ilâ 19 Mart 1918 arasındaki 7 yıl 3 aylık süreyi kapsayan dört defter de son dönem günlükleri olarak anılabilir. Arada ise tek günün notlarından ibaret 13. Defter vardır. Hacim yönünden bakıldığında orijinal metin üzerinden toplam 1628 sayfa olan defterlerin 713 sayfası ilk dönem günlüklerini, 908 sayfası son dönem günlüklerini teşkil eder. Aradaki 13. Defter'in ise sadece 7 sayfası yazılıdır.

Nigâr Hanım'ın günlük yazma alışkanlıklarına gelince, mevcut defterlerin biçimsel olarak farklılıklar gösterdiği görülür. Bunların bir kısmı standart boyutlarda, bir kısmı daha büyük ya da küçük, bir kısmı ise ince uzun formda muhasebe defteridir. Bazıları (2. ve 3. Defter; 13. ve 15. Defter) fiziksel özellikler bakımından birbirinin aynıdır. Oldukça iyi korunmuş olan günlükler arasında sadece 18. Defter'in kapakları kopmuştur. İlk altı deftere

sayfa numarası veren Nigâr Hanım 7. Defter'den itibaren bu alışkanlığını bırakmıştır; keza 16., 17. ve 18. Defterler hariç diğerlerine cilt numarası vermiştir. 1. Defter'in iç kapağına çocuklarının doğumu, kardeşinin vefatı, İhsan Bey'le nikâhlanması gibi önemli tarihleri not düşmüş, mercan rengi mürekkeple Fransızca bir şiirini kaydetmiştir. 6. Defter'in kapağına bir beyit yazmış (Âh eyledim sabâha kadar vahdetimde ben/Bilmem fakat kim olduğun evvel âhıma sebep), 8. Defter'in ön ve arka iç kapaklarına birer masraf listesi çıkarmıştır.

Nispeten okunaklı ve işlek bir el yazısına sahip olan Nigâr Hanım yazmayı sever, ağrıdan sızıdan onca şikâyetine rağmen günlükte, yazarken kolunun, bileğinin veya parmaklarının ağrıdığına dair hiçbir şikâyet yoktur. İlk defterlerde harf boyutu küçük, satır aralığı sıktır. Son defterlerde belki görme gücünün zayıflamasına bağlı olarak harf boyutu büyümüş, satır aralığı açılmıştır. Defterlerin büyük kısmı mürekkeple yazılmış, son defterlerin bazısında yer yer kurşun ya da sabit kalem kullanılmıştır. Nigâr Hanım'ın, mürekkebe batırdığı kalemi ustalıkla kullandığı onca sayfada mürekkep lekesine nadiren rastlanmasından anlaşılır. Mürekkep rengi siyah ya da mor olarak görünür ve aynı defter içinde bile değişkenlik gösterir. İlk sekiz defterin bazısında parıltılı zerreciklerini hâlâ koruyan yaldızlı bir rıhın izleri seçilir. Çizgili ya da çizgisiz sayfalar dikey doğrultuda doldurulmuştur ve bunun tek istisnası kimi sayfaları enine yazılmış olan 15. Defter'dir.

Nigâr Hanım günlüğünü genellikle günün sonunda bir şamdan ya da petrol lambasının ışığında, bazen masa başında bazen yatağında yazar. Çok önemli bir olay olmuşsa ve gün içinde yazma ihtiyacını hissetmişse “gündüz, sabahleyin” gibi bir notla bunu belirtir. Kayıt esnasında gün genellikle *déjeuner* [kahvaltı anlamında kullanılmıştır], *midi* [öğle yemeği] ve *dîner*'ye [akşam yemeği] göre bölümlenir ve her türlü eylem için süre titizlikle belirtilir. Günlükte kahvaltudan sonra iki saat piyano çalmak, gece yarım saat mehtabı seyretmek, öğleden sonra bir saat okumak, yarım saat yürümek, bir komşuda kırk beş dakika oturmak, bütün gün şiir yazmak gibi sayısız örnek vardır ve Nigâr Hanım zamanı küçük parçalara bölerek kayda geçirirken de Batılıdır. 26 Mart 1332'ye [8 Nisan 1916] kadar tarih satırını notlarının sonunda gösteren Nigâr Hanım 27 Mart'tan itibaren bu satırı başa almış, ayrıca tam tarih vermekten vazgeçmiş, ay ve yılı sadece değiştikleri sayfalarda not etmiş, günleri isim ve sayıyla göstermekle yetinmiştir; “Çarşamba, 28” gibi. Günlükte 1 Mart 1333/1917'ye kadar Rumî (Malî) takvim kullanılmış, boşanma gibi önemli bir olay hem Rumî hem Hicrî takvimle kaydedilmiştir. 15 Şubat 1332'den [24 Şubat 1917] sonra gelen ve 16 Şubat olması gereken

sayfaya ise, “Bugün takvim-i Garbî kısmen kabul olundu”, denerek “1 Mart” yazılmıştır.⁷ İki takvim arasındaki on üç günlük farkın kaldırılışının günlüğe böylece yansımından sonra Nigâr Hanım, “Milâd-ı İsa tecvîz olunmadığı için 1333 deniyor”, ise de bu durumdan “bîzar bulunduğu” için “sûret-i kat’iyede takvim-i Garbî” kullanacağını ifade etmiş ve o tarihten sonra gelen yılları 1917 ve 1918 olarak göstermiştir. İlk dönem günlükleri boyunca saatler alaturka⁸ olarak verilmiştir. Sefaret çayları, ecnebilerle randevular söz konusu olduğu zaman alafranga saat kullanıldığı da görülür; ancak bunlar istisnâ kalır. Son dönem günlüklerinde ise bütünüyle alafranga saat kullanılmıştır.

Nigâr Hanım’ın ilk sekiz defterde takip ettiği sık yazma aralığı zamanla seyrelmiş; ayda, yılda hatta iki yılda bire kadar açılmıştır. 13. ve 15. Defterler arasındaki yaklaşık 17,5 senelik boşluk, eksik 14. Defter’in nadiren ele alındığını gösterir. 15. Defter’e de bazen yılda bir kez ve özetleyici tarzda yazılmıştır. Son defterlerde ise bu aralık tekrar daralmış, Nigâr Hanım gençlik yıllarındaki gibi günlüğüne bazen her gün bazen birkaç günde bir yazmaya başlamıştır. Bunda, son yıllardaki ağır yalnızlık duygusunun, artan sıkıntılarının payı vardır ve defteriyle dertleşmek onu rahatlatmaktadır. Ayrıca edebî üretkenliği azalan Nigâr Hanım için günlük, yazma ihtiyacını da karşılamaktadır.

Günlüğün üslûbuna bakıldığında ilk sekiz defterde gerindiumlarla birbirine bağlanarak genişleyen, uzayan kitabî cümle yapısının yer yer Bâbîalî üslûbunu andırdığı fark edilir ve bunlarda özne yüklem uyumsuzluklarıyla, anlatım bozukluklarıyla karşılaşmak mümkündür. Eserlerinde nesir dili sağlam olan Nigâr Hanım’ın günlükteki cümle özensizliği acele ve o an içten geldiği gibi yazmasıyla ilgili olmalıdır. Son defterlerde ise cümle yapısı sadeleşmiş, ifade

7 Rumi/Malî takvimle Gregoryen/Milâdî takvim arasında on üç günlük bir fark vardır. Rumi 8 Şubat 1332 tarihinde beş maddelik bir kanun çıkartılarak bu on üç günlük fark ortadan kaldırılmıştır. Kanunun 1. maddesinde, “1332 Şubatı’nın 16. günü 1333 senesi Martı’nın birinci günü itibar edilecektir”, denmektedir. Böylece gün farkı ortadan kalkmış fakat yıllar 1333 üzerinden devam etmiştir; bkz. İsmail Hamî Danişmend, *İzablı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 4, Türkiye Yay., İstanbul 1972, s. 434.

8 Alaturka (ezanî) saate göre, güneş battığı anda saat 12’dir ve yeni gün bu andan itibaren 24 dilime ayrılır. Bazı uygulamalarda günün gece ve gündüz olmak üzere 12’şer saatlik iki kısma ayrıldığı da görülür ki bu durumda güneşin battığı an gibi doğduğu anda da saat 12’dir. Nigâr Hanım 12’şer saatlik uygulamayı kullanmaktadır. Örneğin saat 3’te uyanmışsa güneş doğduktan üç saat sonra uyanmış olmaktadır; eve 11’de dönmüşse güneş batmadan bir saat önce evde olmuş demektir. Bu saatlerin alafranga karşılığını bulmak için söz konusu günlerde güneşin doğuş ve batış saatlerinin bilinmesi gerekir.

akıcılık kazanmıştır. Günlüğün yazı dilindeki “gelüb, içün, çamaşuy, müsafır” gibi pek çok kelimedede dönemin fonetik özellikleri görülebilir.

Kelimelerin imlâsında nadiren hata yapan Nigâr Hanım'ın noktalama alışkanlıkları çok geniş bir zaman aralığında farklılık göstermiştir. Ancak o, bu değişkenlikte bile özensiz ve tutarsızdır. Bazı cümlelerin sonuna nokta koymaz, uzayıp giden cümlelerde virgülü çok defa nokta işleviyle kullanır; aynı işlevle kullandığı “ve” bağlacının başına veya sonuna virgül getirir, bitmemiş cümlelerin içine “!” ya da “?” yerleştirir, standart noktalamada yeri olmayan “..”, “..!” veya “...?” gibi işaretler kullanır, üst üste iki nokta kullanımında da standartların dışındadır. Duygu değeri yüklediği üç noktalara düşkündür ve bunlar bazen sıralı noktalara dönüşerek satırlar boyunca uzar. Tırnak işaretine nadiren yer veren Nigâr Hanım başkalarına ait cümleleri bazen düz parantez içine alır bazen olduğu gibi nakleder. Eser ve şahıs isimlerini de kimi zaman düz parantez içinde gösterir.

Günlüğe pek çok kelime Latin harfleriyle ve Fransızca imlâsıyla girmiştir. Bunların bir kısmı dönem Türkçesinde karşılığı bulunmayan, Fransızca kullanımı gerekli görülebilecek kavram ve terimlerdir, bir kısmının ise Türkçede karşılığı vardır. Nigâr Hanım'ın Fransızca kelimelere düşkünlüğü; küçük yaşlardan itibaren öğrendiği Fransızcanın içselleştirilmiş olması, kendini daha iyi ifade ediyor olma (veya öyle varsayma) hâli, kozmopolit bir çevreden kaynaklanan alışkanlık ve dönemin modası gibi sebeplere bağlanabilir. Her anlamda örnek alınan romantizmin kaynakları da Nigâr Hanım için Fransızca külliyatta durmaktadır. Özellikle ilk sekiz defterde dikkat çeken bu tavır son dönemde azalmış olsa da Fransızca Nigâr Hanım için hâlâ *lingua franca*'dır. Yabancı özel isimleri Latin harfleriyle ve orijinal imlâsıyla yazan Nigâr Hanım bunları eski harflerle yazarken okunuşu esas alır. Majisküller ise yerli isimlerin şifresi olsa bile Latin harfleriyle gösterilir, bunun tek istisnası “Elif” harfidir.

Eski defterlerin zaman zaman Nigâr Hanım tarafından okunduğu, bazı majisküllerin açıldığı, bazı cümlelerin eklendiği, gereksiz kelimelerin karalandığı, gözden kaçan eklerin ve harflerin ilâve edildiği, nadiren hatalı yazılmış bir kelimenin yanına doğrusunun kaydedildiği yazı stili ve kalem farkından anlaşılır. Belirli ifade alışkanlıkları da onlardan vazgeçildiği bir zamanda düzeltilmiştir. Örneğin 3. Defter'de çok sık kullanılan “ise” edatlarının bir kısmı sonradan karalanmıştır. Bazı sayfaların yan tarafına kurşun veya sabit, kırmızı veya mavi kalemle işaretlerin koyulduğu, satır altlarına vurgu çizgilerinin çekildiği de görülür. Bunların Nigâr Hanım tarafından mı, onun vefatından sonra günlüğü okuyan ve bir seçki hazırlayan Salih Keramet Nigâr tarafından mı koyulduğunu tahmin etmek güçtür.

Ancak ölümünden on iki gün önce günlüğünün 19 Mart 1918 tarihli son sayfasına beş satır yazabilen Nigâr Hanım'ın son satırı altına kırmızı kalemle çekilen çizginin ve eklenen rahmet duasının Salih Keramet Nigâr tarafından kaydedildiği kesindir.

I. BİR HAYAT OLARAK
NİGÂR HANIM

AİLE ÇEVRESİ VE DOĞUMU

Babası: Macar Osman Paşa

İmzasını “Nigâr binti Osman” olarak atarken kendi kimliğini babasının kimliği üzerinden tanımlayan Nigâr Hanım, Macar Osman Paşa’nın kızıdır ve onu babasını dikkate almadan değerlendirmek mümkün değildir; çünkü Nigâr Hanım, yüksek statüye mensup, aslen Avrupalı bir subayın kızı olarak birtakım sosyal donanımları daha doğuşundan itibaren çevresinde hazır bulmuştur. Osman Paşa’yı anlamak için de onun yaşamının tam merkezinde duran 1848-1849 Macar İhtilâli/Özgürlük Savaşı’nı anlamak gerekir; çünkü o, bu mücadele esnasında Osmanlı Devleti’ne iltica ve sonra ihtidâ eden subaylardan biridir ve farklı kaynaklarda dramatik yaşamının muhtelif merhalelerini işaret eden farklı isimlerle; Alexandr Wolf, Sandor Farkas¹ (Adolf Farkas) ve Osman Nihalî olarak karşımıza çıkmaktadır.

1848’de Avrupa’yı saran ihtilâller dalgasının bir uzantısı olarak Macar yurtseverleri Habsburg hânedanına karşı ayaklanmış; ancak hareket 1849’da, 200.000 kişilik ordu desteği sağlayan Rusya’nın yardımıyla kanlı bir şekilde bastırılmıştır. 1849 yılının Ağustos ayı ortasından itibaren kafileler hâlinde Osmanlı sınırını geçen mültecileri, Avusturya ve Rusya’nın bütün baskılarına rağmen, Osmanlı Devleti’nin gerek insanî gerek politik sebeplerle iade etmemesi Osmanlı literatüründe “Mülteci Meselesi” olarak anılan bir krizin de başlamasına yol açmıştır. Özgürlük Savaşı’nın ünlü lideri Kossuth ve destansı komutanları Józef Bem, Richard Guyon, György Kmety’nin de içinde bulunduğu bu mülteciler arasında ileride “Osman Paşa” olacak genç bir Macar subayı da vardır.²

1 Bu isim Türkçe kaynaklarda Farkas olarak görünmektedir.

2 Mülteciler arasında ileride “Osman Paşa” olacak genç bir Macar subayının izini sürmek için tarihsel arka planın Türkiye kısmını bilmek gerekir. Bayram Nazır tarafından arşiv

Osman Paşa'nın ihtidâ öncesi Macar adı Sandor Farkas'tır ve bu isim bazı kaynaklarda Adolf Farkas olarak da görünmektedir. Taha Toros arşivindeki bir notta³ Sandor Farkas'ın Alman soyundan geldiği ve asıl adının Alexandr Wolf olduğu kayıtlıdır ki gerek Almanca Wolf gerek Macarca Sandor'un anlamının "kurt" olması dikkat çeker. Hikmet Feridun Es, Osman Paşa'nın dâhil olduğu Farkas ailesinin "Macaristan'ın en eski ailelerinden biri" olduğunu ve (1945 itibarıyla) hâlâ Macaristan'da ve Avusturya'da devam ettiğini kaydeder.⁴ Osman Paşa'nın doğum tarihi ailenin Selma Onat arşivindeki soyağacında 1824 olarak

belgelerine dayanarak hazırlanmış kapsamlı bir çalışma olan *Osmanlı'ya Sığınanlar*'dan (Yeditepe Yay., İstanbul 2016) özetlersek; Ağustos 1849 sonunda Vidin Kampı'nda toplanan mültecilerin sayısı 5000'i bulmuştur. Oysa Rusya, Rus vatandaşı olan Polonyalı liderlerin; Avusturya ise bütün Macarların iadesini istemektedir. Osmanlı Devleti'nin mültecileri iade etmeyeceğini beyân ettiği, karşılıklı notaların verildiği karmaşık süreçte Çar ile görüşmesi için Petersburg'a gönderilen Fuad Efendi'nin (Keçecizade Fuad Paşa) etkileyici diplomatik dehâsını da zikretmek gerekir. Sonuçta Osmanlı Devleti mültecileri iade etmemiş ama Rusya ve Avusturya'yı memnun edecek bazı tedbirî uygulamalardan da kaçınmamıştır. Bunların başında mültecilerin farklı bölgelere sevkıyatı gelir. Vidin Kampı'nda iki aydan fazla kalan mültecilerden subay olmayan 3156 kişi Avusturya'nın çıkardığı af üzerine geri dönmüş, kampta kalan yaklaşık 1500 kişi Osmanlı hükümeti tarafından Şumnu'ya nakledilmiştir. 1851 yılına Şumnu Kampı'nda giren mültecilerin buradaki günleri de yaklaşık üç ay sürmüş, lider pozisyonunda olmayanlar Şumnu'da bırakılarak diğerleri Malta, Kütahya ve Halep'e sevk edilmiştir. Şumnu'da kalanlar arasında ihtidâ etmiş olanlar da vardır. Diğerlerine Müslüman olma zorunluluğu olmadan da kendi rütbeleriyle Osmanlı ordusunda görev alabilecekleri veya ne yapmak, nereye gitmek istiyorlarsa serbest oldukları bildirilmiştir. 400 mülteci yurt dışına giderken diğerleri Osmanlı ülkesinde kalmış, Şumnu Kampı kapatılmıştır. Rusya vatandaşı olan ve içlerinde önemli subayların da bulunduğu 130 Polonyalı, Malta'ya gitmek üzere 12 Mart'ta yola çıkarılmıştır. 31 Mart'ta Kütahya'ya ulaşan Hristiyan kafile içinde Kossuth ve diğer önemli isimler bulunmaktadır. Avusturya bunların bir kısmının serbest bırakılmasına izin vermiş, Osmanlı Devleti Eylül 1851'de geride kalanların da serbest bırakılacağını açıklamış, böylece Kütahya Kampı da kapatılmıştır. Halep'e götürülen 30-40 kadar Macar ve Polonyalı mühtedi ise 24 Şubat'ta yola çıkarılmış, İskenderun Limanı'na kadar gemiyle, oradan Halep'e kadar karayoluyla sevk edilmiştir. Bunların arasında, Müslüman olduktan sonraki isimleriye Murad Paşa (Józef Bem), İsmail Paşa (György Kmety), Ferhad Paşa (Baron Stein) da vardır. Efsanevi kahraman Murad Paşa'nın 10 Aralık 1850'de ölümü Halep Kampı'nın en dramatik hadisesi olmuştur. Müslüman mültecileri istihdam etmeyi planlayan Bâbiâli, Rusya ile yapılan anlaşma gereği onları Rumeli ve İstanbul'da değil; Arabistan, Hicaz, Irak, Harput, Diyarbakır ve Anadolu ordularına, kadro boşaldıkça yerleştirmeyi kararlaştırmıştır. Bununla birlikte onları Halep'te tutmayıp lisan ve teşkilât öğrenmeleri için orduların maiyetine misafir olarak göndermiş, böylece Halep Kampı da kapanmıştır.

3 TT-550596. Aynı isim ailenin soy ağacında da görünmektedir; Selma Onat arşivinde.

4 Hikmet Feridun Es, "Meşhur Bir Kadın Şairin Büyük Hayat Romanı", s. 5.

görülmektedir.⁵ Aynı soyacağına göre, anne ve babası Nina Knöpffemacher ve Yozna Wolf'tur. Günlükte 4 Mayıs 1333/1917 tarihli sayfada adı geçen Dr. Karl Knöpffemacher'den Nigâr Hanım'ın "uzak bir kuzen" olarak bahsetmesi, Taha Toros'un aynı şahsı "Alman kuzen"⁶ olarak tanımlaması Osman Paşa'nın Alman kökenini doğrular.

Osman Paşa'nın çocukluk dönemine dair bilgi azdır. Alanla ilgili önemli yayınlara imza atmış ve Osman Paşa hakkında bir makale de yazmış olan Csorba György, onun kesin doğum verilerinin bilinmediğini belirtir.⁷ Bununla birlikte, Taha Toros herhâlde Salih Keramet Nigâr'dan edindiği bilgiyi kaydederek, "Avusturya hududunda Breks taraflarında bir kasabadanmış",⁸ der. Nigâr Hanım'ın günlüğünde ise "Bisenz'de bulunan halam" ifadesi geçer; 26 Mayıs 1327 [8 Haziran 1911]. Bisenz (Bzenec) Bugün Çekya sınırları içinde, Güney Moravya'da kalan bir yerleşim birimidir ve dönemden güvenilir bir kaynak olan Macar ansiklopedisi *A Pallas Nagy Lexikona*'nın ilâveli 1900 baskısında, "General Bem'in yaveri, sonradan bir Türk paşası", olarak tanıtilen Adolf Farkas'ın Moravya'da doğduğu, genç yaşında ailesi ile Macaristan'a yerleştiği belirtilir.⁹ Aynı kaynağa göre, 1848'de ilkler arasında ihtilâl ordusuna katılarak Erdel'deki Nagyvárad şehrinde ant içen Adolf Farkas, General Bem'in yaverlerinden biri olmuş, onun yanında bütün Szamosújvár [Erdel] seferlerine katılmış, 27 Mart 1849'da Vöröstorony [Kızıl Kule] dağ geçidi zaferinde de hazır bulunmuştur. Szamosújvár şehrinin merkez kumandanı tayin edilip yüzbaşı rütbesine yükseltilerek General Bem'in arkasından Erdel'den Macaristan'a gelmiş ve ihtilâlin son seferlerinde de savaşmıştır. Mehádia yakınındaki savaşlar esnasında iki bin Macar ve Polonyalı askerle birlikte Mertens komutanlığında hücum eden kuvvetleri bir gün süreyle durdurarak, ordusunun diğer kısmının Tuna'dan kaçmasını sağlamış, ertesi gün kendisi de Türk topraklarına kaçmayı başarmıştır.

Csorba György, Sandor Farkas'ın sınırdan geçtikten sonra kaderdaşlarının bir kısmı gibi, Türk askerlerinin koruması altında önce Vidin'e sonra Şumnu

5 Bu yılı 1823 veya 1825 olarak kaydeden ve birbirini tekrarlayan kaynaklar da vardır. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Osman Paşa'nın doğum yılını 1825 olarak göstermiştir; *Son Asır Türk Şairleri*, C. 3, Dergâh Yay., 3. bsk., İstanbul 1988, s. 1204, dn. 1. Macarca bir ansiklopedi olan *A Pallas Nagy Lexikona*'nın XVII. cildindeki "Farkas, Adolf" maddesinde bu yıl 1823 olarak görünür; Budapesten 1900, s. 483.

6 TT-550591.

7 Csorba György, "Elfelegett '48-as Emigránsok Madzsar Oszmán Pasa", *Török Füzetek*, 1999/4, s. 10.

8 TT-550596. Kelime Latin harfleriyle yazılmıştır.

9 "Farkas, Adolf", *A Pallas Nagy Lexikona*, s. 483.

Kampi'na getirildiğini belirtir.¹⁰ İltica sahnesini Hikmet Feridun Es şöyle betimler:

1849 senesinin Eylül ayının içinde bir gece yarısı genç Macar zabitlerinden mürekkep bir grup, ellerindeki beyaz bayraklarla hududumuzu aşmışlardı. Bunlar bir yıldan beri Avusturya ve Macaristan'da Habsburglar aleyhinde hürriyet mücadelesine girişmiş, memleketlerinin tanınmış kahramanlarıydı. Çıkardıkları ihtilâlde muvaffak olamamışlar, Türkiye'ye sığınıyorlardı. İçlerinde genç ve yakışıklı bir asilzâde vardı. Yüzbaşı Sandor Farkas, Habsburg hânedanını yıldırın ihtilâlcilerin en ateşlisiydi (...) ve bu topraklara bir gece yarısı arkasında bir "idam hükmü" bırakarak giriyordu.¹¹

Sandor Farkas'ın ilticadan bir süre sonra ihtidâ ettiği bellidir; ancak bunun zamanı kesin değildir. Es'e göre, dönemde Avusturya ve Rusya'nın bütün baskılarına rağmen Osmanlı Devleti'nin Macar mültecileri iade etmemesi Sandor Farkas'ı ihtidâyâ yönelten sebeplerin başında gelir. Bayram Nazır'ın çalışmasından hareketle mültecilerin din değiştirmesi meselesi üzerinde durursak, mülteci generallerin çoğunun Polonya asıllı olduğu ve bunların bazısının iade edilmemek için daha Vidin Kampı'nda İslâmiyet'i seçtiği görülür.¹² Bununla birlikte din değiştirmede asıl itici gücün Rusya'ya açılacak bir savaşta Osmanlı ordusu saflarında çarpışmak emeli olduğu anlaşılır. Nitekim hasta ve yaralı durumda olan General Bem ilk anda karşı çıksa da, Müslüman olanların Osmanlı ordusunda Ruslara karşı savaşabileceğini öğrenince bu hususu düşünmeye değer bulmuş ve Vidin Kampı'nda Müslüman olmuştur. Bem'in ihtidâsından sonra aralarında 2 general, 10 komutan ve diğer subayların bulunduğu çok sayıda Polonyalı, Macar ve İtalyan da İslâm dinini seçmiştir. Din değiştirenler için kampta özel bir merasim düzenlenmemiş, onların müftü önünde kelime-i şehâdet getirmeleriyle yetinilmiş, sünnet ve saç kesimi sonraya bırakılmıştır. Müslüman olanlara yeni isimleri verilmiş; bu arada Józef Bem, Murad Paşa; György Kmety, İsmail Paşa; Baron Stein, Ferhad Paşa olmuştur. Osmanlı Devleti açısından bakıldığında İslâmiyet'e geçmek isteyenlere hiçbir şekilde itiraz edilmediği; ancak bunun için baskı da yapılmadığı anlaşılmaktadır. Hatta

10 Csorba György, "Elfelegett '48-as Emigránsok Madzsar Oszmán Pasa", s. 10.

11 Hikmet Feridun Es, "Meşhur Bir Kadın Şairin Büyük Hayat Romanı", s. 5.

12 Küçük Kaynarca Antlaşması'nın (1774) 2. maddesine göre iki devletten (Osmanlı ve Rusya) her birine karşı taraftan iltica edenler ancak mültecisi oldukları devletin dinini kabul ederlerse iade olunmayacaktır. Bkz. Bayram Nazır, *Osmanlı'ya Sığınanlar*, s. 90-91.

Vidin’de kendilerine yeni bir yerleşim yeri ve maaş tahsis edilen mühtedîlerden kendi istekleriyle Müslüman olduklarını beyân eden birer yazı alınmıştır.¹³

Sandor Farkas’ın, sadık yaveri olduğu General Bem’le birlikte daha Vidin Kampı’ndayken Müslüman olduğu düşünülebilir. Eğer öyleyse arkadan gelen süreçte Halep Kampı’nda bulunmuş ve ardından Osmanlı ordusunda istihdam edilmiş olmalıdır. Ancak Csorba György’e göre, Sandor Farkas 1851’de Manastır’da, 1853’te Kırım Harbi’ndedir ve İslâmiyet’i ancak bu savaştan sonra kabul etmiştir.¹⁴ Nitekim *A Pallas Nagy Lexikona*’daki şu cümle onun İslâmiyet’e geçme aşamasını orduda istihdam edilmesinden sonra zikretmiştir: “General Bem’i örnek alarak kendisi de (yüzbaşı rütbesiyle) Türk ordusuna katılmış; İslâmiyet’i kabul edip Osman adını almıştır.”¹⁵ Salih Keramet Nigâr da büyükbabasının zaman içinde Kur’ân-ı Kerim’i ilk kez Fransızca meâlinden okuduğunu ve Müslüman olarak Osman Nihalî adını aldığını söylemiştir.¹⁶ Buradaki “zaman içinde” ibaresi ihtidânın Vidin sonrasında gerçekleştiğini düşündürür. Bu durumda, Sandor Farkas’ın Şumnu Kampı’nda kalan ve akabinde -ihtidâ etmiş olsun olmasın- Osmanlı ordusunda istihdam edilenlerden biri olması kuvvetli ihtimal olarak belirir. Bu ihtimali zayıflatan husus, sadık yaverinin General Bem’i din değişikliğinde de ilk anda takip etmemiş olmasıdır.

Neticede Osman Paşa’nın Osmanlı topraklarındaki kamp güzergâhı gibi din değiştirme kronolojisi de şimdilik belirsizlikler içerir ve Csorba György’nin “Macar Osman Paşa” başlıklı makalesinin “Unutulan ‘48 Mültecilerimiz” üst başlığını taşıması bu belirsizliğe genel bir vurgu yapar. Dahası *Osmanlı’ya Sığınanlar*’daki muhtelif mülteci listelerinde de Osman Paşa’nın adlarından (Alexandr Wolf, Sandor Farkas, Adolf Farkas, Osman Nihalî) herhangi biriyle tam olarak örtüşen bir isim yoktur. Bu yokluk ilgili belgelerde isim değil sıfatın (örneğin General Bem’in yaveri)¹⁷ zikredilmiş olması gibi bir sebeple izah edilebilir ve mesele tarih disiplininin alanına giren bir araştırma mevzuu gibi görünmektedir. İsim değişikliğinin ise ihtidâ esnasında olduğu muhakkaktır ve Louise Parks Richards, “Sandor Farkas, Türklerden Osmanlı hânedanının

13 Bayram Nazır, *Osmanlı’ya Sığınanlar*, s. 90-97.

14 Csorba György, “Elfelegett ‘48-as Emigránsok Madzsar Oszmán Pasa”, s. 10.

15 “Farkas, Adolf”, *A Pallas Nagy Lexikona*, s. 483.

16 Salih Keramet Nigâr’dan nakleden: Taha Toros; Kişisel Görüşme.

17 Vidin’den Şumnu’ya giden ilk Müslüman kafileden Murad Paşa (General Bem) “maiyetinde bulunan yaverleri ve hizmetçileriyle” ayrı olarak yolculuk yapmıştır; Bayram Nazır, *Osmanlı’ya Sığınanlar*, s. 132.

kurucusunun adını almış olan Osman Bey olarak tanındı”,¹⁸ demektir. Bu bilgi, yazarın Nigâr Hanım’la sohbet etmiş olması cihetiyle güvenilir olmalıdır.

Osman Nihalî askerlik hayatının bundan sonraki aşamasında mülteci subayların çoğu gibi Kırım Savaşı’nda Osmanlı saflarındadır. *A Pallas Nagy Lexikona*’ya göre, 1853’te Ruslara karşı sürdürülen Tuna Seferi’ne binbaşı rütbesiyle katılmış, harbin sonuna kadar Ömer Paşa’nın¹⁹ yaveri olarak savaşmıştır. Daha sonra Kırım Yarımadası’na gönderilerek İngiliz Başkomutan Lord Raglan’ın genel kurmayında faaliyet göstermiş ve hizmetine karşılık bir İngiliz nişanıyla ödüllendirilmiştir. 1870’te yarbaylık rütbesi alan Osman Bey, aynı yıl Mekteb-i Harbiye’de ömrünün sonuna kadar sürdüreceği Fransızca ve Almanca muallimliği görevine getirilmiş; 1878 senesinde Osmanlı Rus Harbi (93 Harbi) esnasında Plevne cephesindeki Gazi Osman Paşa’ya İstanbul’dan mühim bir emir götürmüştür.²⁰ 8 Haziran 1304’te [20 Haziran 1888] Paşa olduğundan Nigâr Hanım’ın günlüğünde bahsedilmiştir. Dönemde çekildiği anlaşılan bir fotoğrafta²¹ Osman Paşa’nın altı madalyası/nişanı pozlanmıştı. Bunların biri Nişan-ı Mecidî biri Nişan-ı Osmanî’dir. Biri yukarıda bahsedilen İngiliz Nişanı bir diğeri Honveyd Muharebesi madalyası olmalıdır.

Nigâr Hanım’ın günlüğünde babasının vatan özlemine dair açık bir kayıt yoktur fakat Osman Paşa’nın bestelediği ve yayımladığı valsın adı “Souvenir de

18 Louise Parks Richards, “Niguar, The Ottoman Poetess”, *Sunday Magazine*, July 23, 1905, s. 19.

19 Serdar-ı Ekrem Ömer Lütfi Paşa, asıl adı Latas Mihály olan bir Macar mühtedisidir ve dönemde Frenk, Macar lakaplarıyla anılır.

20 Osman Paşa’nın vefatından sonra *Malûmat*’ta yayımlanan “Merhum Osman Paşa” başlıklı imzasız yazıda benzer bilgiler verilmektedir. Buna göre, 1825’te Macaristan’da doğan Osman Paşa asil bir aileye mensuptur. 1848 İhtilâlî’nin başlangıcından itibaren meydan-ı harpte bulunarak Nağivard’da Honveyd isimli cemiyetin râyeti altında Plagoş Muharebesi’nin sonuna kadar metanetle savaşmıştır. Mülâzımlık rütbesiyle General Bem’in yaverliğinde bulunmuş, 27 Mart 1849’daki üç saatlik kanlı muharebenin ardından yüzbaşı rütbesiyle Samoşuyvar’da merkez kumandanı olarak tayin olunmuş, yine Bem’in maiyetinde birçok muharebeye katılmıştır. En son Mehedyâ’daki muharebenin akabinde arkadaşlarıyla birlikte sınırı aşarak Osmanlı topraklarına sığınmıştır. General Bem gibi o da kendi rütbesiyle Osmanlı ordusuna kabul edilmiş, 1853’te Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa’nın yaveri olarak ve binbaşı rütbesiyle yine savaşta bulunmuş, bildiği diller ve sadakati sayesinde Paşa’dan takdir görmüştür. 1870’te kaymakamlık rütbesiyle ve ders nazırlığı da uhdesinde olmak üzere Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne’de Fransızca ve Almanca dersleri vermeye başlamış ve miralay rütbesine kadar yükselmiştir; “Merhum Osman Paşa”, *Malûmat*, C. 6, 10 Safer 1316 [30 Haziran 1898], s. 395-396. Bu imzasız yazı muhtemelen Nigâr Hanım veya onun aktardığı bilgileri kullanan biri tarafından kaleme alınmıştır.

21 Nigâr Nigâr Alemdar arşivinde.

Hongrie”dir²² [Macaristan Hâtırası]; geniş bir Macar çevresi vardır, Macaristan ve Macarlar hâtıralarında canlıdır. İkinci vatanında “Macar Osman Paşa” olarak tanınan bu subay birçok akrabasının henüz hayatta olduğu 1890 ve 1896 yıllarında Macaristan’ı iki kez ziyaret etmiştir.²³ 1890 ziyaretinin II. Abdülhamid’in müsaadesiyle ve tedavi niyetiyle, ünlü kaplıca merkezi Karlsbad’a yapıldığı ve beş altı ay kadar sürdüğü Taha Toros arşivindeki bir notta²⁴ kayıtlıdır. Aynı nota göre Osman Paşa bu seyahat esnasında Viyana ve Macaristan’a da giderek dağılmış olan Alman akrabalarını bulmuştur. Nitekim bestelediği valsın bir nüshası üzerinde kendi imza ve el yazısıyla kuzeni Eugenie Kaiser için bir ithaf ve tarih (Viyana, 29 Eylül 1890) görünür.²⁵ Osman Paşa’nın dönüşte saraya bir mektup sunarak padişahın Macaristan’da çok sevildiğine dair gözlemlerini aktardığı saraydan aldığı teşekkür yazısından²⁶ anlaşılır:

Sultanımıza, 4 gün süren Macaristan yolcuğu esnasında gösterilen yüksek derecede sevgi ve hayranlık duygularının yaratmış olduğu memnuniyet ve mutluluğu paylaştığınız mektup elimize geçti ve Sultanımız tarafından okundu. Sultanımızın bu mektubu okuduğunda yaşadığı mutluluğu size iletme görevini üstlenmiş bulunuyorum. Saygılarımla.

6 Rebiülâhir 1308/7 Teşrînisânî 1305;²⁷ Başkâtip Süreyya.

Osman Paşa’nın İstanbul’da hatırı sayılır bir nüfusa sahip bulunan ve bir kısmı 1849 mültecilerinden oluşan Macar çevreyle ilişkisini sürdürdüğü çeşitli kaynaklar kadar günlükten de fark edilir. Nigâr Hanım 5 Mart 1305 [17 Mart 1889] tarihinde şöyle yazmıştır:

Dün gece pederim Macaristan’da ‘48 tarihinde ilân-ı hürriyet edilen yevm-i mesud nâmına Macarlar tarafından teşkil edilen bir cemiyete

22 “Souvenir de Hongrie”, Composée par: Ossman Bey, Balatti&Foscolo, Constantinople [t.y.]. Bir nüshası Aşçıyan Müzesi’nde, imzalı bir nüshası Taha Toros arşivinde; TT-635756.

23 “Farkas, Adolf”, *A Pallas Nagy Lexikona*, s. 483.

24 TT-550596.

25 TT-635756. Valsin bu nüshasının Taha Toros arşivinde bulunması, sahibine ulaştırılmadığını veya daha sonra Macar akraba tarafından Nigâr Hanım’a verildiğini düşündürür.

26 Nigâr Nigâr Alemdar arşivinde.

27 Belgedeki Hicrî tarihin karşılığı 19 Kasım 1890’dır ve bu, *A Pallas Nagy Lexikona*’nın verdiği yıl ile uyuşmaktadır. Bu durumda Rumî yılın 1306 olması gerekir.

meduvv bulunup avdetinde meclis-i heyet tarafından vâlideme irsâl olunan bir *bouquet*'i [buket] getirmişti. Bugün (...) Doktor Kunoş gelip bana dahi yine heyet-i mezkûr tarafından gayet mükemmel ve Macar râyeti elvânını şâmil bir *bouquet* getirmesiyle pek ziyade memnun oldum.

Burada bahsedilen “yevm-i mesud” Macar Özgürlük Savaşı'nın başlangıcı olarak kabul edilen 15 Mart 1848'dir; söz konusu cemiyet ise mülteci Macarlar tarafından dayanışma amacıyla 1851 yılında İstanbul'da kurulan Magyar Egylet (Macar Cemiyeti) olmalıdır.²⁸ İstanbul'da yaşayan Macarların dışında Osman Paşa'nın evine zaman zaman Macaristan'dan akrabalar gelir, bunların bazısıyla mektuplaşırlar. Yolu İstanbul'dan geçen, aralarında Vambery ve Kunoş gibi ünlülerin de yer aldığı sanatkâr ve âlimler, gazeteci ve yazarlar kendisini ziyaret eder. Osman Paşa'nın da ülkesinde canlı bir hâtıra bıraktığı, Macar basınında kendisinden ve kızından bahsedildiği Nigâr Hanım'ın şu kaydından anlaşılır:

Pederim geldiğinde Macaristan'da çıkan bir gazete getirdi ki, onda kendisi şöhetle yâd olunup resmi dahi Macaristan meşâhiri arasında matbu bulunduğu, hakkında yazılan makalede dahi kerimesi Nigâr'ın hâzırda Türkistan meşâhir-i şuarâsından bulunduğu muharrer bulunduğu tercüme ettiği için pek ziyade memnun oldum; 13 KE 1304 [25 Aralık 1888].

Osman Paşa'nın vefatından (1898) hemen sonra Nigâr Hanım'a Macaristan'dan gönderilen bir tâziye mektubunda, “General Bem refakatinde 1848 Muharebesi'ne iştirak etmiş bulunduğu cihetle Macaristan'ın en benâm ve en şanlı bahadırlarından birisi de pederinizdir”, denmekte; tesis edilmiş bir müzede sergilenmek ve onun nâmını yaşatmak üzere, muharebelere katıldığını gösteren resmî evrak veya kılıç, madalya gibi askerî eşyasından gönderilmesi rica edilmektedir.²⁹

Son dönem fotoğraflarında saçlarının beyaz, bedeninin topluca, yüzünün değirmî, gözlerinin iri olduğu fark edilen Osman Paşa'nın uzun boylu olduğunu onu sağlığında gören Abdülhak Şinasi Hisar kaydetmiştir.³⁰ Günlüğün 7 KE

28 Magyar Egylet için bkz. Sevim Binici, “1848/49 Macar Bağımsızlık Harekatı İçerisinde Osmanlı Devleti'nin Rolü”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 11, no. 55, Şubat 2018, s. 245.

29 Alberto, [Mektup], *HMG*, no. 166, 11 Haziran 1314 [23 Haziran 1898], s. 1.

30 Abdülhak Şinasi Hisar, “Nigâr Binti Osman II”, s. 530.

1331 [20 Aralık 1915] tarihli notlarına göre, Enver Paşa tarafından da “pek şanlı bir asker” olarak tanımlanan Osman Paşa’nın özel yaşamı ve karakterine ilişkin en zengin bilgiler Nigâr Hanım’ın kaleminden gelir. Günlükteki onca yüceltici pasajın yanı sıra Nigâr Hanım, Tevfik Fikret’in ölümü üzerine kaleme aldığı bir yazıda ünlü şâiri överken onu babasının özellikleriyle niteler ve bu vesileyle bilgiler verir, anılar aktarır. Bu yazıya göre Osman Paşa ikinci vatanında dahi elli yıl askerlik hizmeti vermiş, Kırım Muharebesi’nin mükerreren gazisi olmuş bir askerdir. İnsanların en halûku, en namusludur. Belki askerlik terbiyesinin etkisiyle çabuk öfkelenen bir mizaca sahiptir ama bu öfke adaletten ayrılmasına sebep olmaz. Vakurdur, makam ve mevkiye kıymet vermez. Söz gelimi, yüksek bir makama atanan bir arkadaşını ancak bu memuriyetin bitiminde ziyaret etmiş, arkadaşı gecikmeden dolayı hayretini beyân edince, “O vakit meşguldünüz Paşa Hazretleri, ben ise sizinle görüşmek isterim”, diye cevap vermiştir. Oldukça nüktedan olan Osman Paşa bir gün eşinin ısrarıyla padişahın meclisinde bulunmuş ve orada bir nişan ile taltif olunmuş, eve döndüğü zaman eşine, “Bu nişanı asmak senin hakkındır”, diyerek latife yapmıştır. Mütevekkil bir mizaca sahip olan Paşa “tarz-ı maîşet-i zâhiriyesinde ‘Diyojen’ kadar sade bir felsefe-perest”tir.³¹

Yirmili yaşlarının ortasından itibaren almaya başladığı Osmanlı kültürünü içselleştirdiği günlük gibi muhtelif kaynaklardan da anlaşılan Osman Paşa, kendi isteğiyle kabul ettiği İslâmiyet’in vecibelerine sadıktır. Günlükte iftar sofralarında konuklarına ev sahipliği yaparken veya teravih namazlarında görünür; konağında kandil ve bayram günlerinin özel bir kıymeti vardır. Nigâr Hanım’ın ecnebi adaylarla evliliği söz konusu olunca yaptığı uyarılar zihinsel reflekslerinin de Osmanlılaştığını gösterir. Diğer yandan Osman Paşa’nın bir yanı Batılı kalmıştır. Es’e göre, onun konağında Şark yemeklerinin yanı sıra millî Macar yemeği gulaş da boy gösterir, buna Tokay şarabı refakat eder. Şaraptan sadece tadımlık alan Paşa’nın keyif için asıl merakı nargiledir ve devrinin en zengin pipo koleksiyonuna sahiptir. Büyükdere’nin ünlü gazinosunda İzmir işi nargilesini nefesleyen Macar Osman Paşa’nın evinde kıymetli pipolar ve nargileler birbirine yakın camekânlar arkasında muhafaza edilir;³² Paşa zengin bir saat koleksiyonuna da sahiptir.³³

Kendisinden bahseden hemen bütün kaynaklarda Osman Paşa’nın geniş bir kültüre ve sanatkâr mizaca sahip olduğuna da vurgu yapılır. Nigâr Hanım

31 “Tevfik Fikret”, *Düşünce* (Nüsha-i Mahsûsa), [t.y., y.y.], s. 19-20.

32 Hikmet Feridun Es, “Meşhur Bir Kadın Şairin Büyük Hayat Romanı”, s. 5.

33 Hikmet Feridun Es, “Bütün Bir Şehri Heyecana Düşüren Kadın Resmi”, s. 5.

bir şiirinde babasını “ehl-i seyf ü kalem”³⁴ olarak tanımlayarak onun sadece asker değil bir sanatkâr da olduğunu belirtir. Piyano ve gitar çalan Osman Paşa beste de yapar. Bunlardan “Marş-ı Osmanî” II. Abdülhamid’e takdim edilmiş, “Souvenir de Hongrie” [Macaristan Hâtırası] adını taşıyan vals Nigâr Hanım’a ithafen neşredilmiştir.³⁵ Nigâr Hanım, günlüğünde bu eserden “pederimin *composition*’u [beste] olan bir *valse*” olarak bahseder; 14 Ağustos 1303 [26 Ağustos 1887]. Hasta olduğu zamanlarda, kızından piyanoda *Norma* operasını çalmasını isteyen Osman Paşa, Nigâr Hanım yanlış bir tuşa bassa “birkaç merdiven inmek zahmetine katlanarak” onu uyarır.³⁶ Günlükte zaman zaman Nigâr Hanım’a gitarıyla refakat ettiğinden, “son derece *sentimentale* [duygulu] havalar” çaldığından bahsedilir; 31 KS 1302 [12 Şubat 1887]. Nigâr Hanım’ın müzik eğitimi almasına önem veren Paşa onun piyano hocalarını seçer, beğenmediklerini değiştirir; iyi icrâdan memnun olur ve bunu beyân eder: “Pederim nezdine gittiğimde ise çaldığım ‘La Prière Exaucée’, ‘Charmés de Salon’ gibi *morceau*’lar [parça] hakkında beyân-ı memnuniyet etti”; 9 Şubat 1302 [21 Şubat 1887]. Taha Toros, Osman Paşa’nın müzisyenliğinin yanı sıra ressam ve dört yabancı dil bilen bir filolog olduğundan bahseder.³⁷ Nigâr Hanım’a göre ise babası, “sekiz dilde okur, yazar, konuşur”, bir insandır.³⁸ Çok sayıda dil bildiği anlaşılan Osman Paşa’nın Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa’nın maiyetinde takdir görmesinde sadakati kadar bildiği dillerin de etkisi vardır.³⁹

Nigâr Hanım’ın yazılarına yansıyan uyumlu baba kız portresini günlük de bütünüyle doğrular. Osman Paşa kızının üzerine titrer; hayatının her döneminde, İhsan Bey’den resmî ya da gayriresmî ayrılıklarında dönüp baba evine geldiğinde bile Nigâr Hanım’ın maddî ve manevî bütün ihtiyaçlarını karşılamaya çalışır. Nigâr Hanım cihetinde ise Osman Paşa önce bir baba olarak kendisini hayatın acılarından saklamaktadır; “Evvel Allah sonra o” vardır. “Pederim değil midir ki beni her felâketimde himâye etti? Pederim değil midir

34 “Pederim”, *Aks-i Sedâ*, s. 294.

35 Marşın notası Osman Paşa’nın vefatından sonra Nigâr Hanım tarafından yayımlanmıştır: Osman Pacha, “Osmanlı Marşı” (nota), *Şebâl*, no. 22, 15 Haziran 1326 [28 Haziran 1910], s. 435. Vals ise tarihsizdir; ancak ismin “Osman Bey” olarak görünmesi 20 Haziran 1888’den önce yayımlandığını gösterir: “Souvenir de Hongrie”, Composé par: Ossman Bey, Balatti&Foscolo, Constantinople [t.y.].

36 Nigâr binti Osman, “Vâlideynim”, *Aks-i Sedâ*, s. 300-301.

37 Taha Toros, “The Poetess Nigâr Hanım/Şâir Nigâr Hanım”, *Skyllife*, no. 56, Mayıs 1994, s. 57.

38 *Hayatının Hikâyesi*, s. 51.

39 “Merhum Osman Paşa”, s. 395.

ki dûçâr olduğum mihnetlerden beni daima halâs etmeye çalışır”, 6 Ağustos 1303 [18 Ağustos 1887]; diyen Nigâr Hanım *Efsûs I*’in ilk baskılarından birini, 7 Ağustos 1303 [19 Ağustos 1887] tarihiyle babasına ithaf ederken bu derin bağlılığı vurgular: “Bâis-i vücudum velinimetim efendim pederime nâçiz bir yâdigâr-ı ferzendânem olarak takdim olunmuştur.”⁴⁰ İkisi arasında karşılıklı bir entelektüel ilgi vardır. Nigâr Hanım babasının bazı mektuplarını yazar, tercümelerini yapar, ona günlüğünden ve kendi eserlerinden sayfalar okur. Bunların bir kısmına Osman Paşa tarafından düzeltmeler önerilir.⁴¹ Günlükte 1887 yılının muhtelif sayfalarında Nigâr Hanım’ın her sabah babasını Türkçe metinler okurken dinlediği görülür ve bu “derslerin” Osman Paşa’nın telaffuzunu düzeltme amacı taşıdığı anlaşılır.⁴²

Bu pratiklerin yanı sıra Osman Paşa’nın Nigâr Hanım üzerindeki kalıcı etkisi onun eğitime gösterdiği özenle başlar. Nigâr Hanım, babası hakkında kaleme aldığı hemen her yazıda onun eğitici rolünü özellikle vurgular, bu özene duyduğu minnettarlığı günlükte sık sık dile getirir: “Tevellüdümünden bu zamana kadar her türlü esbâb-ı istirahatımı ikmâl ettiği gibi tahsil ve terbiyeme dahi ihtimam ederek okuduğumu anlayacak ve yazdığımı anlatacak kadar bana tahsil-i ilm ettirdi”; 6 Ağustos 1303 [18 Ağustos 1887]. “Muallimim, pederim, hâmi-yi vefâkârım”,⁴³ mısraı onun düşüncelerini özetler: Babası, aynı zamanda öğretmenidir.

Nigâr Hanım’ın edebî kişiliğinin gelişmesinde de teşvikkâr olan Osman Paşa’nın “Şâir Nigâr” olgusuna asıl katkısı ise kızına sağladığı sosyal ortamda, onun döneme göre serbest sayılabilecek yaşantısını normalleştirmesinde görülür. Nigâr Hanım’ın ifadesiyle, pederi “aslı Avrupalı olmak hasebiyle” yerli ve yabancı erkek konuklarından sakınca görmediklerini kızına takdim etmekte, görüşmelerini, sohbet etmelerini hoş karşılamaktadır; 23 TE 1303 [4 Kasım 1887]. Dost çevreleri ortaktır, Recaizade Mahmud Ekrem önce Osman Paşa’nın arkadaşıdır.

40 Sayfanın bir sûreti şu makalenin içinde: Lengyel Bela, “Nigjar Binti Oszman”, *Különlenyomat a Filologiai Közlöny*, 1967/1-2 Szamabol, Budapest 1967, s. 189-194.

41 Nigâr Hanım’ın tiyatro eseri *Tesir-i Aşk*’i yeni harflerle yayımlayan Olcay Öner toy, yazma nüshada, “Kelimeler ve cümleler üzerine yazılan Almanca notlar oyunun Osmanlıca ve Almanca bilen biri tarafından incelendiğini gösteriyor”, demektedir; Olcay Öner toy, “Nigâr Hanım ve Tesir-i Aşk”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tiyatro Araştırmaları Enstitüsü*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1978, s. 234. Bu düzeltmeler muhtemelen Osman Paşa tarafından yapılmıştır.

42 Münevver Ayaşlı, Türkçeyi sonradan öğrenen Osman Paşa’nın son zamanlara kadar bazı telaffuz hataları taşıdığını belirtmiş; Taha Toros da benzer bir bilgi nakletmiştir; Kişisel Görüşmeler.

43 “Pederim”, *Aks-i Sedâ*, s. 295.